İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi
Journal of Social Policy Conferences
JSPC 2025, (89): 161–185

https://doi.org/https://doi.org/10.26650/jspc.2025.89.1756387
Başvuru | Submitted 01.08.2025
Revizyon Talebi | Revision Requested 23.09.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 25.11.2025
Kabul | Accepted 01.12.2025
Online Yayın | Published Online 13.01.2026

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi
Journal of Social Policy Conferences

Derleme Makalesi | Review Article

Açık Erişim | Open Access

Kavramsal ve Tarihi Perspektiften Sendika-Siyaset İlişkisi: Sınıf Oluşumu Temelinde Bir Okuma

Trade Unions and Politics in Conceptual and Historical Perspective: A Class Formation Reading

Uygar Ekim İçmez [1]

[1] İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İstanbul, Türkiye

Öz

Sendika-siyaset ilişkisine dair entelektüel yazın genellikle, sendikaların siyasi faaliyetleri ve siyasi partilerle geliştirdikleri ilişki modellerinin tasnifiyle sınırlandırılmakta, bu sınırlılık da normatif yönden eksiklik doğurmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eksikliğin, sendika ve siyaset ilişkisini sınıf oluşumu temelinde bir değerlendirmeye tâbi tutarak giderilmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla, siyaset kavramının tarih boyunca yüklendiği anlamlar, etimolojik köken ile Antik Yunan, Hristiyan ve İslam toplumlarında öne çıkan öğretiler ışığında değerlendirilerek, kavramsal tarih yöntemiyle incelenmiş, işçi sınıfı oluşumunun siyaset kavramının anlamında yarattığı değişim baskısı gösterilmiştir. Siyaset kavramının güncel anlamlarının, esas olarak işçi sınıfının oluşumuyla, yönetici zümrenin dışında kalan toplum kesimlerinin faaliyetlerini de kapsayacak şekilde genişlediği, sınıf esaslı örgütlenmeler olmak vasfıyla sendikaların da, tanım gereği, siyasi faaliyetlerden bağışık kalamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Abstract

The intellectual discourse surrounding the relationship between trade unions and politics has predominantly been confined to descriptive categorizations of unions' political engagements and the typologies of their affiliations with political parties. Such a narrow analytical lens often results in normative inadequacies, failing to capture the broader implications of this relationship. This study seeks to transcend these limitations by situating the union-politics nexus within the broader framework of class formation. Adopting a conceptual history approach, the research traces the evolving meanings attributed to the concept of politics across different historical epochs, drawing upon its etymological roots as well as foundational doctrines within Ancient Greek, Christian, and Islamic traditions. Through this historical and philosophical lens, the study illustrates how working class formation acted as a catalyst for a profound transformation in the meaning and scope of politics, expanding it from an exclusive domain of ruling elites to encompass the collective actions and aspirations of subordinate social groups. In this context, trade unions, as intrinsic manifestations of class-based organisation, are portrayed not merely as economic actors but as inextricably linked to the political sphere. The analysis ultimately argues that by their very nature, trade unions are structurally and functionally embedded in political activity.

Anahtar Kelimeler Sendika · siyaset · işçi sınıfı · sınıf oluşumu · siyasi faaliyet

Keywords Trade unions · politics · working class · class formation · political activity

Yazar Notu Bu çalışma Doç. Dr. Halil İbrahim Sarıoğlu danışmanlığında, Uygar Ekim İçmez tarafından, 22.07.2014 tarihinde tamamlanan, "Sendika-Siyaset İlişkisi ve 1946 Sendikacılığı" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Atıf | Citation: İçmez, U. E. (2025). Kavramsal ve tarihi perspektiften sendika-siyaset ilişkisi: Sınıf oluşumu temelinde bir okuma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi–Journal of Social Policy Conferences*, (89), 161-185. https://doi.org/https://doi.org/10.26650/jspc.2025.89.1756387

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. İçmez, U. E.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Uygar Ekim İçmez uygar.icmez@istanbul.edu.tr

Author Note This article is based on the master's thesis entitled "The Relation of Trade Union–Politics and 1946 Unionism", completed by Uygar Ekim İçmez under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Halil İbrahim Sarıoğlu on July 22, 2014.

Extended Summary

This study examines the historically rooted and theoretically complex relationship between trade unions and politics through the lens of class formation. Drawing upon conceptual history and class theory, it seeks to reinterpret the political character of trade unions, challenging the widespread notion that unions can or should remain apolitical. Rather than treating union-political party ties as purely instrumental or contingent, the article argues that the political dimension of trade unionism is embedded in its very structure, function, and historical emergence.

The study begins by classifying union political activities into two categories: narrow and broad forms. While narrow political activity involves direct organisational ties and cooperation with political parties, broader political action includes lobbying, campaigning, or influencing public opinion without formal political affiliation. These categories, while analytically useful, tend to be fluid and overlapping in practice, shaped by the union's ideological orientation, the sociopolitical context, and the nature of labour-capital relations within a given society.

The analysis also explores different models of union-party relationships: independent, dependent, and semi-dependent. Each model reflects not only the political choices of unions but also their structural position within a given political economy. Independent models are more common in liberal democracies with pluralistic political systems, whereas dependent or semi-dependent models are frequent in corporatist or authoritarian settings. However, analyses confined to such typologies fail to offer a perspective on the inherent necessity of the trade union–politics nexus.

A historical and philosophical investigation into the evolution of the concept of politics reveals that politics has traditionally been viewed as the domain of rulers and elites. From Plato and Aristotle to Augustine and Aquinas, the dominant political philosophy excluded the working population from the realm of legitimate political action. The state was considered the arena of wise rulers, with ordinary people either passive subjects or morally inferior beings. The paper asserts that this elitist understanding of politics persisted into modernity and was only disrupted by the emergence of class-based politics and labour movements.

A turning point in the conceptual expansion of politics came with the rise of industrial capitalism and the formation of the modern working class. The politicisation of labour was not merely a reaction to economic inequality but a transformative process that redefined the boundaries of political participation. The study references E.P. Thompson's dynamic theory of class formation, emphasising that classes are not static categories but active, historically contingent constructions shaped through struggle, organisation, and expression.

In this view, trade unions are not simply economic actors advocating for workplace rights but vehicles for political agency and class consciousness. Engagement with the state, political parties, and broader civil society is thus not optional but intrinsic. The article argues that the politicisation of unions is historically grounded in the expansion of political rights (e.g., universal suffrage) and the fight for democratic representation. This is particularly evident in the British experience, where trade unions played a central role in the eventual rise of labour parties.

This paper critiques legal and institutional attempts, especially in developing countries like Turkey, to restrict union involvement in politics. It argues that these restrictions stem from a residual elitist understanding of politics and an authoritarian approach to labour relations. Moreover, they ignore the empirical reality that unions, by representing the interests of a class, inevitably engage with political processes. Hence, any form of political restriction on trade unions must be regarded as incompatible with their fundamental nature and function.

The article concludes that trade unions must be understood as political entities by their very nature. Their role in shaping, expressing, and organising class interests places them at the heart of democratic struggles. Denying their political agency is to misunderstand both their function and the historical processes through which they emerged.

Kavramsal ve Tarihi Perspektiften Sendika-Siyaset İlişkisi: Sınıf Oluşumu Temelinde Bir Okuma

> "Kanun sendikaların siyasetle uğraşmasını men eder. Bu lâfzi bir hükümdür ve politika tesiri altında kalmayan sendika ne bizde, ne de başka memleketlerde mevcuttur" (Barkın, 1949, s. 6).[1]

Bu ifade, Türkiye'de sendikacılığın kuruluş döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin sendikal alandaki uç personeli olan (Çelik, 2010, s. 209.) Rebi Barkın'ın, Parti içi raporunda geçmektedir ve esasen doğru olmakla birlikte, kendi yönetimleri altında hazırlanarak yürürlüğe konulmuş bulunan İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunla[2] yarattığı açık çelişki nedeniyle dikkat çekicidir. Zira bu Kanun, sendikaların siyasi faaliyetlerini katı bir şekilde yasaklamaktadır.[3] Kuruluş dönemlerinden günümüze değin, çeşitli biçimlerde sendikal mevzuatta yer alan siyaset/siyasi faaliyet yasağı da, bu fiili çelişki nedeniyle, sosyal hukuk uygulamasının başlıca ihtilaf konularından birini teşkil etmiştir.[4]

Sendikalara siyaset yasağı getirilmesinin beyhude bir çaba olacağının, erken dönemlerde dahi, politika yapıcılar tarafından kabul edilmiş olmasıyla, bu sorunu inceleyen sınırlı sayıdaki eserde konunun ele alınış tarzı arasında bir paralellik bulunmaktadır. Nitekim iki taraf da sendikaların siyasetten ari kalamayacağı görüşünü, genellikle uygulamaya dayandırmakta, ancak bu önermenin teorik esaslarını ortaya koymakta eksik kalmaktadır. Bu eksiklik ise, söz konusu zorunlu ilişkinin, siyaset kavramının tarihi ve güncel algılanış biçimleri ile sınıfın siyaset kavramının gelişiminde sahip olduğu *teorik* belirleyici etkisiyle desteklenmemesinden kaynaklanmaktadır.[5]

Literatürdeki bu boşluğun giderilebilmesi için çalışmamızda sendika-siyaset ilişkisi, siyaset kavramının tarihi gelişimi ve güncel anlamları ile sınıf oluşumu mefhumu zaviyesinden açıklanmıştır. Esasında bu yönde bir çaba, makale sınırlarının ötesinde, çok daha kapsamlı değerlendirmelerde bulunmayı gerektirmektedir. Zira kavramsal tarih bakımından siyaset felsefesi ve sınıf analizi yaklaşımları, ayrı birer zengin külliyata ve

[1] Barkın'ın kamuoyuna sunduğu görüşleri, şaşırtıcı bir biçimde(!) tam aksi istikamettedir.

[2] Kanun numarası: 5018, kabul tarihi: 20.02.1947.

[3] "İşçi ve işveren sendikaları, sendika olarak, siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve her hangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar. Sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemezler" (md. 5).

[4] Uygulama sorunlarının kronik niteliğinde bir eleştirisi için özellikle Bkz.: Sülker, 1975, passim.

[5] Bu hususta sendika-sınıf-siyaset ilişkisinin teorik esaslarının detaylıca tartışıldığı Çelik'in eserini ayrı tutmak gerekmektedir (Bkz.: Çelik, 2010, s. 46-64). Ancak bu eserde de siyaset kavramının tarihi algılanış biçimleri ve geçirdiği evrim, büyük oranda ihmal edilmiştir. Bu yöndeki kısmi değerlendirmeler ancak Işıklı'nın eserinde, kısaca yer almaktadır (Bkz.: Işıklı, 1974, s. 3-4). Mumcuoğlu ise esas olarak siyaset kavramından ziyade, siyasal iktidar kavramına odaklanmaktadır (Bkz.: Mumcuoğlu, 1979). Bu noktada, "[s]endika siyaset ilişkisi[nin], işçi sınıfının hak ve çıkarlarını koruma mücadelesinin yalnızca bir aracı değil, aynı zamanda bu mücadelenin doğal ve zorunlu bir uzantısı" olduğu savunulan ve bu ilişkinin "kaçınılmazlığıyla" çelişen durum, düzenleme ve uygulamaların "oksimoron" niteliğine -isabetli bir şekilde- dikkat çekilen Kıran'ın çalışması, sorunun teorik esaslarına da temas edilmesi yönüyle öne çıkmaktadır. Ancak bu sonuçlar da esas olarak endüstri ilişkileri öğretisine dayandırılmıştır. Buna göre sendikalar açısından siyasal faaliyet, Marksist-eleştirel-çatışmacı endüstri ilişkileri yaklaşımlarının yanında, sistem teorisinde (ve genel olarak yapısalcı-kurumsalcı-organizmacı yaklaşımlarda) da söz konusudur. Temel ayrım siyasal faaliyetin, ilkinde sınıf mücadelesinin bir parçası, ikincisinde ise aktörler arası etkileşim ve güç dağılımının bir uzantısı görülmesinden doğmaktadır (Bkz.: Kıran, 2025, s. 67-77). Konunun, endüstri ilişkileri öğretisine bakan yönü açısından, Marksist teoride, "endüstri ilişkilerinin ekonomik ve siyasi alanlardan ayrı olmadığını[n], aksine onlarla bütünleşmiş olduğu[nun]", ancak 1960'lı yıllar itibariyle gözlenen nispi ilgi artışına rağmen, "Marksistler[in] genel olarak akademik endüstri ilişkileri araştırmalarına pek ilgi gösterme[diklerinin]" belirtilmesi gerekmektedir. "[K]lasik marksist literatürde endüstri ilişkileriyle ilgili bir teorik çabanın olmayışı [ve ...] sınıf ihaneti ile suçlanan örgütlenmiş işçi gruplarının devrim aracı olarak marksist entellektüeller tarafından göz ardı edilmeleri[ne]" ilaveten, Althusserci görüşlerin Batı Marksizmine hâkimiyeti nedeniyle, insan aktörünün "tamamen devre dışı" bırakılmasından doğan "aşırı bir yapısalcılı[k]" nedenlerine -bizce kısmen abartılı bir şekilde- dayandırılan bu durum (Bkz.: Yıldırım, 1997, s. 139-140), sendika-siyaset ilişkisinde zorunluluk unsurunu gösterme amacına yönelen her çalışmanın önemini daha da artırmaktadır ve burada zikredilen çalışmaların hemen tamamında kavramsal-analitik tartışmalar -büyük oranda- ihmal edilmiştir.

farklı bakış açılarıyla oluşturulmuş literatüre sahiptir. Bu nedenle çalışmamızda, siyaset kavramı tarihsel/dönemsel açıdan önce çıkan görüşlerle sınırlandırılarak anlatıya dâhil edilmiş, değerlendirmelerimizin dayanağı ise Thompson'un sınıf oluşumu yaklaşımıyla sınırlı tutulmuştur.[6] Şu halde, kapsam dışı tutulan sınıf analizlerine[7] dair bilgi sahipliğinin veri kabul edildiği ve çalışmamızın da genel bir değerlendirme niteliğinde olduğu belirtilmelidir.

Çalışmanın temel amacı, sendika-siyaset ilişkisinde zorunluluk unsurunun, siyaset felsefesi literatürüyle kanıtlanmasıdır. Bu noktada "kanıtlanma" terimi, kullanılan yöntemin zorunlu bir uzantısı olarak kullanılmaktadır. Zira siyaset felsefesinde, özellikle kavram çözümlemesine dayalı analitik yöntem, kavramsal tarih yöntemiyle ulaşılan algılanış biçimlerinden, dedüksiyona dayalı mantıki çıkarımlara dayanmaktadır. Diğer bir söylemle, kavramsal tarih yöntemi esas olarak epagojik eğilimdeyken, analitik yöntem önermeler mantığını kullanmaktadır. Bu durum da çalışmanın kapsamının ve aksiyom/postulat olarak kabul edilecek hususların tespitini, ilgili yöntemin dayattığı teorik esaslarla sınırlandırılmasını zorunlu kılar. Analojik bir anlatımla çalışmamız, emek hareketine ilişkin *sîrevi* ve hatta *meğazi* bir anlatı değil, sınıf ve sendika kavramlarına ilişkin verili bilgilerin, siyaset felsefesi öğretisiyle sınandığı *kelâmi* bir akıl yürütme niteliğindedir.

Çalışmanın bu niteliği, temelde üç yönden eksiklikle mâlul olduğu şeklinde algılanma tehlikesine kapı aralamaktadır. İlk olarak, hemen tüm dedüktif çalışmalarda olduğu gibi, çalışmanın yeni bir argüman üretemediği, döngüsellik hatasına düştüğü ve *şerh ve haşiye* niteliğiyle sınırlı kaldığı eleştirisi yapılabilecektir. Modern bilimin esas olarak saha araştırmasına ve genellemelere dayanan güncel algılanış biçimlerinden neşet eden ve bilim felsefesinde kadim bir ayrışmanın konusu olan bu türden bir yaklaşım, sendikaların ekonomik, sosyal ve siyasal fonksiyonları olan sınıf temelli örgütlenmeler olduğunu salık veren ve çalışmamızda da postulat olarak kabul edilen endüstri ilişkileri öğretisinde, siyasal fonksiyonun, siyaset felsefesinden doğan zorunluluk unsuruyla teçhiz edilmesi yoluyla bertaraf edilmektedir. Bu yönüyle çalışmamızın endüstri ilişkileri disiplininde teorik bir boşluğu doldurması umulmaktadır.

İkincisi, mezkûr yöntemsel tercih ve kapsam sınırlılığı nedeniyle, emek tarihçileri tarafından çokça tartışılmış bulunan hususların -*emek tarihinden sayfaların*- zorunlu olarak kapsam dışı bırakılması, çalışmada işçi sınıfının özneleşme ve siyaset kavramında değişim baskısı yaratma sürecinin ihmal edildiği şeklinde algılanabilir. Dahası, sınıfa ilişkin Thompson'un yaklaşımının benimsenmiş olması, bu hususların, anlatıda kurucu bir unsur olarak detaylıca tartışılması gerektiği kabulünü de doğurabilir. Nitekim bu öğreti, sınıfın *süreç ve ilişki* bağlamında anlaşılmasına dayanmaktadır. Ancak sonucun teoriden damıtılma zorunluluğunu dayatan analitik/mantıkî yöntem nedeniyle, emek tarihi öğretisi, tekil örnekler boyutuyla tartışmaya açılmaksızın, yalnızca genel sonuçları itibariyle ve anlatının güçlendirilmesi amacıyla, esas olarak sayfa altı açıklamalarla içerilmiştir. Bu yönüyle çalışma Thompsoncu yaklaşımın, sınıf oluşumuna ilişkin *keyfiyet* ve *süreç* yönünün açıklanmasına değil, Marksist yazın içerisinde sınıfın anlamına dair oluşturduğu teorik perspektife dayanmaktadır. Zira aksi bir kabulle tekil ülke örneklerinin incelenmesi dahi bir makale kapsamında halli mümkün olmayan sınırlılık sorunlarına yol açar ki çalışmamızın amacı da bu değildir. Şu halde çalışmamız, genel teorik kestirimlerimize esas teşkil eden ve işçi sınıfı oluşumunda (işçilerin özneleşme sürecinde) temel unsurlar arasında sayılabilecek Chicago direnişi ve Haymarket olayı, büyük demiryolu grevi, büyük patetes kıtlığı ve İrlandalı göçü, yazışma dernekleri ve Chartist-Luddist hareket (ve benzerleri) gibi gündelik yaşam deneyimlerine ilişkin fenomenler hakkında *verili* bilgi sahipliği üzerine inşa edilmiştir. Diğer yandan, çalışmanın, sendika-siyaset ilişkisinde tanım gereği var olduğunu iddia ettiğimiz -mantıkî-

[6](Bkz.: Thompson, 2012). Nitekim sosyal tarih alanında bir dönüm noktası kabul edilen bu eser, ilk olarak yayımlandığı 1963 yılından günümüze değin, sınıf analizine ilişkin araştırmaların standardını belirlemektedir. (Katznelson, 2012, s. 18).

[7]Bu noktada, emek tarihi ve sınıf oluşumu bakımından kültür, dil, ırk/etnisite ve cinsiyetin rolü esas alınan çalışmaların bir değerlendirmesi için Bkz.: Dworkin, 2012, passim. Başta neo-Marksist ve neo-Weberci analizler olmak üzere, modern sınıf analizine ilişkin teorik yaklaşımlar için ise ayrıca Bkz.: Wright, 2014, passim.

zorunluluk unsurunun, esas olarak, kavramsal analiz yoluyla siyaset felsefesi öğretisinden çıkarılma amacına yönelmesi, anlatının büyük oranda siyaset kavramının gelişimine ayrılmasını, emek tarihi boyutunun ise genel hatlarıyla içerilmesini zorunlu kılmaktadır.

Son olarak, bu çalışma özelinde Thompsoncu sınıf analizinin benimsenmiş olması, kullanılan kavram ve dil yönünden olduğu kadar, mantıki sonuç ve yorumlar bakımından da bu tercihe sadık kalmayı gerektirmektedir. Bu yönüyle çalışmada sınıf mefhumuna ilişkin Marx ve Engels'den yapılan iktibaslar, genel anlamda Thompson'un yaklaşımın Marksist kökenlerine işaret etmek ve bu anlayışa göre sınıf oluşumunun, kitlesel siyasallaşma ve tanım gereği siyaset felsefesinde *teorik açıdan* doğrudan (ancak şüphesiz özneli bir şekilde) yarattığı anlam genişlemesiyle paralelliğinin gösterilmesi amacına dayanmaktadır. Bu noktada Marksist sınıf analizine ilişkin yaklaşım çeşitliliği, aynı pasajın birden çok teorik sonucu doğuracak şekilde yorumlanabilmesine ve kestirimlerimizin okuyucunun konumuna göre hatalı/tutarsız addedilmesine neden olabilecektir.[8] Özellikle belirtilmelidir ki, çalışmada Thompson'un yaklaşımı, Ortodoks, yapısalcı ve hümanist Marksizm ile Batı Marksizmi anlayışlarıyla karşılıklı eleştirilerine değinilmeksizin kabul edilmiş; doğal olarak kestirimlerde de, Thompson'da merkezi konumda olmayan, kendinde sınıf - kendi için sınıf, epistemolojik kopuş, sınıf fraksiyonu, göreli özerklik, şeyleşme, tekil bilinç – sınıf bilinci gibi "kavram seti" ve ayrımlar kullanılmamıştır.[9] Bu husus, başta Lukács, Althusser ve Poulantzas gibi Marksist teorisyenlerce geliştirilen alternatif sınıf kavrayışlarından ilelebet itizâl anlamına gelmediği gibi, bu kavrayışlara dayanılarak farklı sonuçlara ulaşılamayacağı anlamına da gelmemektedir. Öte yandan, özellikle sınıf ve siyaset ilişkisinin anlamlandırılmasında, evleviyetle Poulantzas'ın analizine dayanılması gereği de savunulabilir.[10] Ancak çalışmamızın sınırlılıkları dikkate alınarak, tüm bu hususların, ancak ayrı birer müstakil çalışmalara konu edilebileceği gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu doğrultuda, çalışmamızda öncelikle sendikaların siyasi faaliyetleri ve siyasi partilerle giriştikleri ilişki modellerine dair fiili durumun tasnifine dayanan teorik çerçeve sunulmuş, sonrasında da siyaset kavramının tarihi gelişimi, işçi sınıfı oluşumu perspektifinden değerlendirerek, sendika-siyaset ilişkisinin zorunluluğu temellendirilmiştir.

[8] Bu noktada yazar-metin ilişkisini de kısaca düşünmekte yarar vardır. Zira "author" (yazar) ve "authority" (otorite) kavramlarındaki etimolojik ortaklık, dayanılan-iktibas yapılan metnin anlamının, yazarına nispetle anlaşılması gereğine işaret etmektedir. Gerçekten de herhangi bir metindeki anlatının tam ve doğru olarak yazarı tarafından bilinebileceği, okuyucunun ise, yazarca hedeflenen anlama yakınsamak için, idrakinin merkezine yazarın genel kavrayışını/öğretisini/teorisini yerleştirmesi gerektiği düşüncesi yaygın olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yazar otoritesinin sınırlılığına, metinlerin esas olarak okuyucu tarafından yeniden anlamlandırıldığı, tamamlandığı, özgürleştirildiği ve hatta üretildiğine dair kavrayışlar da söz konusudur. Örneğin, yazarın anlam otoritesi kabul edilmesi fikrinin metni sınırlayan bir düşünce olduğunu savunan Barthes'e göre, metnin anlamı ancak *yazarın ölümü*yle farklı yönlerden anlaşılabilir ve yazar, bu anlamda, aradan çıkarılmalıdır. Bu durumda, metnin/teorinin yanlış anlaşılması gibi bir olgunun hiçbir zaman söz konusu olamayacağını savunmak da, metinlerin -yazarları dışında- kimse tarafından kesin bir doğrulukla anlaşılamayacağını savunmak da mümkündür. Diğer yandan, "yanlış anlama" her zaman ulaşılan sonuçları doğrudan değersizleştirmemektedir. Örneğin Heidegger'e göre de Sartre kendisini yanlış anlamıştır. Özellikle tarihi çalışmalarda, aynı fenomenlerin, farklı sonuçlar doğurması da oldukça yaygındır. Örneğin, konumuz bakımından da önem arz eden, Chartist harekete bugünden bakmak, kimilerini ekonomik belirlenimin doğal yasasına ulaştırırken, (Gareth Stedman Jones gibi) kimilerini yapısal ve determinist yaklaşımlardan koparak, dil ve kültürün merkezileğine götürebilmektedir. Şu halde, yorum ve anlayış farklılığının biz ve tüm okuyucular için mümkün ve doğal olduğunu da kabul ederek, çalışmada ileri sürdüğümüz argüman ve kestirimlerimizin, yanlış anlaşılmayı minimize etmek adına, zikredilen yazarların kabul, iddia ve kuramlarına uygunluğu yönünde azami özen gösterildiğini belirtmekte fayda görüyoruz.

[9] Bu yönüyle çalışmamız, *teorinin sefalet*ini ihya etmeyi amaçlamadığı gibi, *sınıftan kaçış*ı ifşa anlamına da gelmemekte; yalnızca sınıf oluşumu perspektifine dayanarak, sendika-siyaset ilişkisinde düşünsel arka planın anlamlandırılmasına yönelmektedir. Daha edebi bir ifadeyle, çalışmamız yalnız bu *varlık sancısıyla* anlaşılmalıdır. Çünkü elbette vardır tarihi yapanların anlatıldığı *kırlangıçlar, çılgınlık sayfaları,* ancak buradaki anlatıyla *birbirine katışmaz, nasıl katışmıyorsa başaklara ağustos sıcağı*.

[10] Nitekim "toplumsal sınıflar ile siyaset (ve dolayısıyla da siyasal olan) arasındaki ilişkinin doğasına ilişkin tartışmalar Poulantzas'ın çalışmasının merkezinde yer almaktadır". Bununla birlikte sınıfın, tarihsel materyalizme açıklayıcı karakter kazandıran ve onun siyasal eylemi şekillendirdiği temel kavram olma noktasındaki önemi bu teorisyenlerin hiçbiri tarafından reddedilmemektedir. Bu noktada "tartışmalar daha çok bu sınıf failliğinin ne şekilde işlediğine ve sınıfın toplumsal ve siyasal hayatın diğer unsurlarıyla -örneğin devletle- ne tür bir ilişki içinde olduğuna dairdir". Diğer yandan bu uğurda girişilen teorik tartışmaların birbirlerine herhangi bir üstünlük sağlayıp sağlayamadıklarını tespit edebilmek de pek olası değildir (Özpınar, 2018, s. 2, 9, 24).

Sendikaların Siyasi Faaliyetleri

Sendikalar tarafından yürütülen siyasi faaliyetler, genel olarak, ikili bir tasnife dayandırılarak incelenmektedir. Buna göre, sendikaların, bir siyasi parti ile karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği ilişkisinde bulunarak, partinin maddi veya manevi yönlendirmesiyle günlük siyasete müdahil olmaları dar anlamda siyasi faaliyet kavramıyla ifade edilirken; herhangi bir partinin maddi veya manevi baskısı altına girmeksizin, çalışanların hak ve menfaatleriyle ilgili konularda talep ve tavsiyelerde bulunması geniş anlamda siyasi faaliyet olarak değerlendirilmektedir (Akgeyik, 1996, s. 353).

Geniş anlamda siyasi faaliyet, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarına ağırlık veren ve bu fonksiyonlarını takviye etmek amacıyla siyasi faaliyette de bulunan, pragmatik yaklaşım üzerine kurulu sendikaların, herhangi bir siyasal parti ile organik ilişkiye girmeksizin, örgütsel çıkarları doğrultusunda yürüttükleri faaliyetleri nitelemektedir (Mahiroğulları, 2004, s. 352). Bu sendikalar tarafından yürütülen başlıca faaliyetler de, çalışanların yaşam koşullarını iyileştirebilmek amacıyla, iktidar partisiyle ilişki kurmak ve lobi[11] faaliyetlerinde bulunarak yasama organını etkilemek; parti seçim listelerinde sendika kökenli adaylar gösterilmesine ve bu adayların seçilmelerine çalışmak; kendi yayın organlarında veya basın-yayın araçları kiralayarak görüş açıklamak, bu doğrultuda kamuoyu oluşturmak ve iktidarı etkilemek; güncel olaylarla ilgili siyasi eğitimler ve seminerler düzenlemek; üyelerini belirli bir parti veya aday lehine/aleyhine oy vermeye/vermemeye çağırmak gibi yönlerde yoğunlaşmaktadır (Mahiroğulları, 2004, s. 352; Akgeyik, 1993, s. 32-33).

Dar anlamda siyasi faaliyette bulunan sendikalar için ise siyasal fonksiyonlar en az ekonomik fonksiyonları kadar etkin ve önemlidir. Bu tür sendikalar genel olarak, siyasi partilerle organik veya yakın ilişki kuran doktriner veya reformist karakterlidir. Yalnızca üyelerinin sorunlarının değil, toplumun geniş kesimlerini ve bir bütün olarak işçi sınıfını ilgilendiren sorunların hallinin, mevcut düzeni değiştirmek veya reformlarla yeniden düzenlemekle mümkün olacağı görüşünde olan bu sendikalar parti kurabilir, dünya görüşlerine yakın mevcut bir partiyi destekleyebilir (Mahiroğulları, 2004, s. 353-354.) veya en başında bir parti tarafından kurulmuş olabilirler. Bu durumda da, geniş anlamda siyasal faaliyetlere ek olarak, iktisadi ve mesleki menfaatleri dışındaki amaçlar için de genel grev düzenlemek; uzun vadeli hedefler belirleyerek, bunları siyasi mücadele yoluyla gerçekleştirmeye çalışmak; topluma yeni bir şekil verebilmek amacıyla miting, protesto gösterileri, iş bırakma eylemleri gibi kitle hareketlerine girişmek; parti yönetim organlarında temsil edilmek, açık ve etkin biçimde bir partiyi maddi ve manevi yönden desteklemek veya parti kurmak; sendika üye ve yöneticilerinin ideolojik yönden fikir birliği içinde olmalarına çalışmak ve bu amaçla eğitimler vermek gibi faaliyetler öne çıkmaktadır (Tuna, 1955, s. 118; Kutal, 1977, s. 205; Mahiroğulları, 2004, s. 354).

Sendikacılığa hâkim olan felsefi görüşler, sendikaların siyasi faaliyetleri üzerinde önemli ölçüde belirleyicidir (Kutal, 1977, s. 203). Felsefi eğilimi, sendikacılığın iktisadi ve mesleki fonksiyonlarını ön planda tutan pragmatik sendikacılık anlayışına dayanan sendikalar genellikle geniş anlamda siyasi faaliyette bulunurken; felsefi eğilimi, siyasal fonksiyonların ön plana çıktığı doktriner sendikacılık anlayışına dayanan sendikalar dar anlamda siyasi faaliyette bulunmakta ve yoğun siyasi hedefler benimsemektedir. Bu iki fonksiyon bazı hallerde, reformist sendikacılık anlayışıyla, birbirine paralel bir şekilde de yürütülebilir (Mahiroğulları, 2004, s. 352). Ancak sendikacılığın bu tarz ayrımı esasında güçtür. Zira tüm sendikalar ekonomik, sosyal ve siyasi fonksiyonlarını birlikte ifa eden kuruluşlardır. Önemli olan husus ise hangi fonksiyonun ön plana çıktığıdır (Kutal, 1977, s. 204). Bu sebeple sendikaların ayrımı meselesine mekanik yaklaşılmaması gerekmektedir.

Sendikaların, "iktisadi sendika" veya "siyasi sendika" şeklinde keskin ayrımı da yine aynı nedenden dolayı mümkün değildir. Bütün sendikaların esasında siyasete müdahil olduklarına işaret edecek şekilde

[11] Lobicilik (lobbying): Meclis binasında vekillerin celse aralarında toplandıkları ön salona verilen isimden gelen bu terim zamanla, vekillere ve hükümet yetkililerine tesir etmek için gayrı resmi olarak yüz yüze yapılan şifahi temas ve anlaşmaları, bu amaçla yapılan tüm girişimleri ihtiva eden bir kavram olarak kullanılmıştır (Windmuller, 1960, s. 21-22).

bir ayrım, "iktisadi yönü ağır basan sendika" veya "siyasi yönü ağır basan sendika" ayrımı, daha isabetli olacaktır (Millen, 1968, s. 2). Birinci tür sendikacılık için iktisadi demokrasi tesisi mücadelesinin düzeyi işyeri iken, ikincisi için sosyal ve siyasi gelişmeler gerçekleşmedikçe, ekonomik alandaki gelişmeler sınırlı kalacaktır. Sendikaların işçi olmayan kişilerce yönetilmesi ve dar anlamda siyasi faaliyetlere girişilmesi ikinci tür sendikalarda sıklıkla gerçekleşirken, birinci tür sendikalar ise geniş anlamda siyasi faaliyetlere yönelmektedir (Millen, 1968, s. 12-14).

İki sendikacılık türünün siyasi faaliyetleri arasındaki ayrıma dayalı bir diğer farklılık ise sendikaların değişen koşullara uyum gösterme yeteneğinde ortaya çıkmaktadır. İktisadi yönü ağır basan sendikalara kıyasla, siyasi yönü ağır basan sendikaların, iktisadi ve siyasi değişimlerle ortaya çıkan yeni şartlara daha kolay uyum sağladığı savunulmaktadır (Seymen, 2009, s. 61; Seymen, 1993, s. 47).

Üretici ve tüketici sendikacılık anlayışı da, sendikaların siyasi faaliyetleri üzerinde belirleyici bir etken olarak belirmektedir. Üretici sendikacılık anlayışına göre sendikaların, yalnızca üyelerinin milli gelirden aldığı payı yükseltmek değil, ayrıca tüm toplumun refah seviyesini yükseltmek gibi bir misyonu vardır. Ekonomik gelişme nispetinde çalışma şartlarının da kendiliğinden ıslah olacağı ön kabulüne dayanan bu anlayışa göre, sendikaların, disiplini sağlamak, verimliliği artırmak gibi devletin ekonomik kalkınmaya yönelik politikalarını destekler nitelikte sosyal fonksiyonları da bulunmaktadır. Tüketici sendikacılığa göre ise, fert ve sınıf menfaatleri toplum menfaatiyle kısa vadede çatışmasına rağmen, işçilerin menfaatlerinin artırılmasıyla uzun vadede ortaya çıkacak net faydaların, toplum menfaatini de geliştireceği savunulmaktadır. Birinci yaklaşım daha çok korporatif ve gelişmekte olan ülkelerde mevcut iken, ikinci görüşün başarılı olabilmesi için sendikaların devlet etkisinden bağımsız olmaları gerekmektedir (Galenson, 1965, s. 66-67). Bu bakımdan üretici sendikacılık anlayışına sahip sendikalar, genellikle iktidar partisiyle, dar anlamda siyasi faaliyetlerde bulunurken, tüketici sendikacılık anlayışına sahip sendikalar geniş anlamda siyasi faaliyete yönelmektedir.

Sendikaların siyasi faaliyetleri üzerinde etkisi olan bir diğer etken de gelişmişlik düzeyidir. Teoride, ülkeler geliştikçe sendikaların da siyasi fonksiyonlarını arka plana aldığı/alacağı ve ekonomik fonksiyonlarına ağırlık verdiği/vereceği savunulmaktadır. Bu görüşe göre, gelişmekte olan ülkelerde sendikalaşmaya karşı mevzuatın değiştirilmesi için siyasi araçlara başvurmak zorunludur. Ayrıca bu ülkelerde, sendikaların sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesini yürüten siyasi parti ve aydınlarla başından itibaren yakın ilişkide bulunması, emek arzı bolluğunun sendikaları güçsüzleştirmesi ve gelişmiş ülkelerden ihraç fikirler, sendikaları siyasi fonksiyonlarına ağırlık vermeye mecbur bırakmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise sendikaların pazarlık güçleri fazladır ve koşullar üyelerinin menfaatlerine yönelik mücadele etmeye uygundur. Bu nedenle sendikaların iktisadi fonksiyonlarına ağırlık vermeleri olgunluklarının bir göstergesidir (Delican, 1995, s. 15-21).

Gelişmekte olan ülkelerdeki siyasi faaliyetlerin yalnızca iktidar partisi ile olabileceği gizli kabulüne dayanan ve etnosentrizm boyutuyla eleştiriye açık olan bu yaklaşımın, uygulamada doğrulandığını iddia edebilmek ise pek mümkün değildir. Nitekim bu yaklaşımın aksine, gelişmiş ülkelerde ve ülkeler geliştikçe, sendikaların siyasi faaliyetlerine ağırlık vermesi çok daha az garipsenmekte ve yasaklanmakta, buna bağlı olarak da siyasi faaliyetler yaygınlaşmaktadır. Mazisinde, sendikalara, siyasi faaliyetlerinden dolayı yaptırım uygulanan pek çok ülkede artık, sendikalar parlamentolara nüfus edebilmekte, vekiller gönderebilmektedir. Bu yönüyle sendikaların siyasi faaliyet biçimleri, özellikle yeni gelişmekte olan ülkelerde, iç hukukla da yakından ilgilidir. Bu ülkelerde, sendikacılığa genellikle kanunlarla yukarıdan aşağı biçim verme amacı ve sendikaların siyasi faaliyetlerini yasaklayıcı hükümler sıklıkla mevcuttur. Toplumlar geliştikçe bu tür engeller aşılmakta, sendikaların siyasal faaliyetlerini kısıtlayıcı kurumlar ortadan kaldırılmaktadır (Mahiroğulları, 2013, s. 43). Ayrıca sendikaların siyasi faaliyetlerde bulunmaması, gelişmişlik göstergesi olarak telakki

edilemez; olsa olsa siyasetin yalnızca yöneticinin tekelinde görüldüğü bir anlayışa işaret eder (Talas, 1976, s. 69).

Sendikaların örgütlenme düzeyi, alanı ve sektörleri de siyasi faaliyetleri üzerinde etkilidir. Milli seviyede ve kamu sektöründe örgütlenen sendikalar ile üye yapıları karışık olan genel sendikalar ve üst örgütlenmeler siyasal fonksiyonlarına ağırlık vermekte ve dar anlamda siyasi faaliyette bulunmakta; mahalli seviyede, özel sektörde ve hizmet sektöründe örgütlü sendikalar ile mesleki sendikalar ekonomik fonksiyonlarını ön planda tutmakta ve geniş anlamda siyasi faaliyete yönelmektedir (Talas, 1976, s. 21-22).

1.2. Sendika-Siyasi Parti İlişki Modelleri

Her ülkenin kendi tarihi, kültürel, ideolojik ve yasal durumuna bağlı olarak değişmekle birlikte, sendikaların siyasi partilerle olan ilişkisi, ülkedeki tüm partilere eşit mesafeden ve kalıcı olmayan ilişkilerle kurulan bağımsız model, devletin/siyasal bir partinin tamamen güdümüne girilerek kurulan bağımlı model ve belirli bir parti ile yakın işbirliğine yönelik ara bağımlı model olmak üzere, üç ayrı kategori içerisinde değerlendirilmektedir (Mahiroğulları, 2004, s. 356-357; Akgeyik, 1996, s. 355).

Ülke koşulları haricinde sendikaların, dar veya geniş anlamda siyasi faaliyette bulunma tercihleri ve felsefi eğilimleri de siyasi partilerle olan ilişki modellerini belirlemektedir (Mahiroğulları, 2013, s. 45-46). Genel olarak dar anlamda siyasi faaliyette bulunan sendikalar bağımlı-ara bağımlı modeli teşkil ederken, geniş anlamda siyasi faaliyette bulunan sendikalar bağımsız modeli oluşturmaktadır.

Bağımsız Model

Bağımsız model, sendikaların mevcut siyasi partilerle organik bağ kurmaksızın, devamlı bir ilişkiye girmekten kaçınmaları esasına dayanmaktadır. Bu modelde sendikalar ile siyasi partiler arasında belirli ve keskin sınırlar çizilmiştir, işçi sınıfının çoğunluğunu temsil eden bir parti mevcut değildir ve sendikalar bir parti kurmadığı gibi herhangi bir partiye angaje de olmamaktadır (Akgeyik, 1993, s. 23).

Bağımsız modelde sendikalar, devlete, siyasal partilere ve sermayeye karşı bağımsızlıklarını korumakta, faaliyetlerini bizzat yöneticilerinin iradesi doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Ancak bağımsızlık, siyasi partilerle ilişki kurulmaması anlamını da taşımamaktadır. Sendikalar örgütsel çıkarları doğrultusunda, mevcut partilerden, programı üyelerinin lehine hüküm içerenlerle, kalıcı olmamak koşuluyla, her zaman ilişki kurabilir (Mahiroğulları, 2004, s. 357) sendikal harekete ve sosyal politikaya yakın adayları destekleyebilirler (Akgeyik, 1996, s. 356).

Genellikle iktisadi fonksiyonlarına ağırlık veren sendikalar bağımsız modele girmektedir ve sendikaların faaliyetleri toplu pazarlık üzerinde yoğunlaşmıştır. Siyasi faaliyetler de iktisadi ve sosyal fonksiyonların daha iyi icrası için araç olarak kullanılmaktadır (Mahiroğulları, 2013, s. 46). Bu anlamda siyasi faaliyetlerin başat motivasyonu iktisadi amaçlardır.

Bağımlı Model

Sendika ile siyasi parti ilişkisinde bağımlı model, sendikaların, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iktidar partisiyle, partinin bir uzantısı olarak, üyelerinin menfaatlerine ilaveten kamusal hedeflere ilişkin konularda da siyasi faaliyette bulunduğu ilişki biçimidir. Sendikaların siyasi faaliyetleri de diğer faaliyetleri gibi güdümlüdür ve kalkınma planlarını uygulamaktan, sosyal güvenlik fonlarının idaresine kadar geniş kapsamlı olabilmektedir (Akgeyik, 1996, s. 357).

Sendikaların bağımlı ilişki modeli tek partili, askeri cunta yönetimindeki ve merkezi ekonomik planlamalı ülkelerde nispeten daha sık görülmektedir (Mahiroğulları, 2013, s. 47). Ancak bağımlı modelin yalnızca iktidar partisiyle değil, illegal siyasi partiler dâhil olmak üzere, diğer partilerle de gerçekleşebilmesi mümkündür. Bu

durumda sendikaların faaliyetleri devlet politikasının hayata geçirilmesine değil, tersine, müesses nizamın işlemez konuma getirilmesine ilişkin olabilecektir. Bağımlı model tarifinin "devlet güdümlü", "iktidar partisi güdümlü" tamlamalara hapsedilmeden, geniş kapsamlı telakki edilmesi gerekmektedir. İktidar olsun veya olmasın herhangi bir siyasi partiyle organik bağ kurarak, açık veya gizli bir şekilde parti organı olarak işlev gören sendikaların faaliyetleri bağımlı modeli oluşturmaktadır.

Ara Bağımlı Model

Sendikaların özgür iradeleri doğrultusunda bir partiyle, mutlak bağımlılık söz konusu olmaksızın, organik ilişki kurmaları veya organik ilişki kurmaksızın yakın işbirliği içinde olmalarıyla şekillenen sendika siyasi parti ilişki biçimi ara bağımlı modeli oluşturmaktadır (Mahiroğulları, 2005, s. 114-115).

Dar anlamda siyasi faaliyette bulunan sendikalar ile aynı dünya görüşünü paylaşan, ortak amaçları olan siyasi partiler arasında kurulan ilişkiyi ara bağımlı kılan unsur, ilişkinin alternatifsiz şekilde, sadece belirli bir partiyle kurulması ve sendikaların, bağımsız modeldeki sendikalardan farklı olarak, tüm partilere eşit mesafede kalmamalarıdır (Mahiroğulları, 2013, s. 49).

Ara bağımlı modelde sendikalar genellikle reformist felsefi yapıda örgütlenmiştir ve siyasi fonksiyonlarını birlikte yürütebileceği uzun bir geçmişe ve köklü bir geleneğe sahip, emekten yana tek vücut bir siyasi parti mevcuttur (Akgeyik, 1993, s. 36). Bağımlı modelden farklı olarak sendikalar siyasi parti benzeri bir yapıda değildir, sendika ile parti arasında bir çeşit işbölümü, fonksiyon farklılaşması söz konusudur. Böylece hem parti hem de sendika bağımsızlıklarını kaybetmeden işbirliği yapabilmektedir (Millen, 1968, s. 3). İktisadi fonksiyonlar ihmal edilmeden sağlanan bu işbirliği neticesinde, bir kanadında işçi sendikaları, diğer kanadında genelde sosyal demokrat görüşlü işçi partileri bulunan bir "işçi hareketi" ortaya çıkmaktadır. Siyasal demokrasi ve genel oy hakkı gibi mücadeleleriyle bu model, siyasal yapının biçimlenmesinde önemli bir yer elde etmiştir (Koray, 1992, s. 87; Akgeyik, 1996, s. 357).

İşçi hareketini oluşturan iki kanadın ortaya çıkma biçimleri ülkelere göre farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde önce işçi sendikaları kurulmuş ve kendilerini siyasal alanda temsil edebilecek bir siyasi parti kurmuş; kimi ülkelerde ise mevcut siyasi partiler, kendilerini destekleyecek bir kitle örgütüne olan ihtiyaçları nedeniyle, sendikaların kurulmasını teşvik etmiştir (Akgeyik, 1993, s. 38).

Ara bağımlı modeldeki sendika-siyasi parti ilişkisi, aynı kategoride ancak iki farklı bağ ile kurulabilmektedir. Dar anlamda siyasi faaliyette bulunan sendikalar, kendileriyle ortak hedefleri olan siyasi partilerle organik ilişki kurabildiği gibi, ilişkilerini organik bağ kurmadan da sürdürebilir (Mahiroğulları, 2013, s. 49).

Sendika ile siyasi parti arasında organik bağ kurularak yürütülen ara bağımlı ilişki, emekten yana açıkça tavır alan sosyal demokrat, sosyalist veya işçi partilerinin, sendikalar tarafından maddi ve manevi bakımdan desteklenmesi, yönetim kadrolarında sendikacıların görev almasıyla ortaya çıkmaktadır. Parti gelirleri sendika aidatlarından karşılanabileceği gibi, sendika üyelerinin, üyelik aidatı dışında partiye aktarılması için ikinci bir aidat ödemesi yoluna da gidilebilir. Ancak iki kurum arasındaki ilişkilerin vesayet boyutuna ulaşmaması, mutlak bağımsızlık olmadığı gibi, mutlak bağımlılığa da izin verilmemesi, modelin ayırt edici özelliğidir. Aynı zamanda siyasi partinin yönetiminde görev alan sendikacılar için esas önemli nokta sendikanın menfaatleridir ve bu menfaatler, parti ile ortaya çıkabilecek olası bir ihtilafta öncelikle savunulmaktadır. Sendikacıların her konuda parti ile hemfikir olma zorunluluğu da yoktur. Fikir ayrılıklarında sendikacılık motivasyonu, partililik bilincine baskın çıkmaktadır (Mahiroğulları, 2013, s. 49-50). Esas itibariyle bağımlı model ile organik ilişki kurularak oluşturulan ara bağımlı model arasındaki farklılık, prensip olarak önceliğin hangi kuruma verildiğinden kaynaklanmaktadır (Mahiroğulları, 2004, s. 361).

Sendikaların belirli bir siyasi partiyi, organik bağ kurmaksızın çeşitli zeminlerde desteklemesi de mümkündür. Bu model, genellikle liberal demokratik rejimlerde parlamentodaki dağılımı etkileyebilmek

adına, bir siyasi partinin sendikaca, seçimlerde açık veya dolaylı olarak desteklenmesi veya parti listelerine sendikalı adayların sokularak seçilmelerinin sağlanması yönünde ortaya çıkmaktadır (Mahiroğulları, 2013, s. 51).

Bu tür sendikaların, organik ilişkiye girmemesine rağmen, bağımsız modelin aksine, ülkedeki tüm partilere karşı eşit mesafede olmamaları, tek bir parti lehine siyasi faaliyete girişmeleri ara bağımlı model içerisinde değerlendirilmelerini gerektirmektedir (Mahiroğulları, 2004, s. 362). Bağımsız modelin siyasi partilere karşı "tarafsızlık" veya "partilerüstülük" söylemi yerini burada belirli partilerle "yakın ilişkilere" bırakmaktadır.

Sendika-siyaset ilişkisinin gelişiminde farklı ülke deneyimleri çeşitlilik göstermektedir. Örneğin Türkiye özelinde, sendika kurma yasağının çok partili düzene geçilmesiyle birlikte kaldırılması, siyasi parti kurucularının aynı zamanda sendikalar da kurabilmesi sonucunu doğurmuş ve partiler ile sendikaların başından itibaren ilişkide olmalarına yol açmıştır. Ancak buraya kadar özetlenen teorik çerçeve, sendika-siyaset ilişkisini anlamlandırmada eksik kalmaktadır. Zira sendikaların siyasi faaliyetleri ve siyasi partilerle geliştirdikleri ilişki modellerinin genel bir tasnifine dayanan bu anlatı, mevcut durumun daha kolay anlaşılması yönünde yararlı olmakla birlikte, sendikal faaliyetlerin siyasi yönünün anlaşılmasında bir perspektif sunamamakta, özellikle siyaset kavramının tarihi gelişim sürecinde işçi sınıfının rolünü belirsizleştirerek, sendikal faaliyetlerin niçin siyasetten ayrı düşünülemeyeceği sorusuna cevap verememektedir. Oysa sınıf esasına dayanmakla vücuda gelen her organizasyon, aynı zamanda, tanım gereği, birer siyasi kurumdur. Bu önerme ise ancak, siyaset tabirinin farklı tarihi dönemlerde ifade ettiği anlam ve bu anlamda işçi sınıfı oluşumuyla yaşanan genişleme kavranarak anlaşılabilir.

Siyaset Kavramının Tarihi Gelişimi

Tarihi anlatıların klasik bir başlangıç noktası olarak, siyaset teriminin etimolojisine bakıldığında terimin, Arapça *sâse-yasûsu* kökünden türediği görülmektedir ve *sâse* fiilinin anlamı, kelimeye eklenen nesne ile değişmektedir. İbranicede ve Tevrat'ta *sûs* kelimesi *at* anlamında kullanılmaktadır. Bu bakımdan siyaset, hayvanları, bilhassa atları, terbiye etmek, gözetmek, yönetmek demektir ve Arapçada da ilk kullanımı at bakıcılığı anlamındadır. Yine Arapçadan dilimize geçen seyis kelimesi ile aynı kökten türemiştir (Kahveci, 2012, s. 1).

Siyasetin batı dillerindeki karşılığı olan ve Türkçede de aynı anlamda kullanılan politika kelimesi ise Eski Yunan'da şehir devletleri için kullanılan *polis*; yurttaş için kullanılan *polites*; devlet yapısı, siyasal rejim ve anayasa anlamında kullanılan *politeia*; vatandaşlık, devlet yapısı ve egemenlik hakkı ile ilişkili her şey için kullanılan *politica* ile politika sanatı anlamına gelen *politikê* kelimeleriyle aynı kökten gelmektedir (Dursun, 2012, s. 30).

Siyaset kelimesi, İngilizcede policy, Almancada politik, İtalyancada politica şeklinde karşılık bulmaktadır. Ancak İngilizcede, her biri siyasetin başka boyutuna işaret eden üç farklı siyaset kavramı vardır: *polity*, *politics* ve *policy*. Polity, siyasetin usul ve düzen özelliğini yansıtan anayasa, kanunlar, normlar ve kurumlar yönünü, böylelikle şekilsel boyutunu; politics, siyasetin, güç ilişkilerine, oydaşma ve üstün gelmeye dönük çatışma ve savaşlar gibi süreç boyutunu; policy ise sorun çözme, şekillendirme gibi siyasetin içerik boyutunu ön plana çıkarmaktadır (Türk, 2011, s. 7).

Siyaset kavramına, tarihi süreç içerisinde pek çok tanım getirilmiş ve terim farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak siyasi düşünürler açıklamalarını öteden beri Plâtoncu yaklaşımın tümdengelim yöntemi ile Aristoteles'in önderlik ettiği tümevarım yöntemlerinden birine dayandırmışlardır (Mücahid, 1995, s. 27).

Antik Yunan ve Roma'da Siyaset

Plâton'un, *Devlet* isimli yapıtında, ütopik toplum yapısı tartışmaya açılmaktadır. Ona göre toplumdaki her yurttaşın doğuştan getirdiği bir özelliği vardır ve yurttaşların toplumsal konumları ile devlet yönetiminde alacakları rol, bu özelliklerine uygun olarak belirlenmelidir (Plâton, 1995, s. 59, v.d.).

Plâtonun teorisi başlıca iki önermeye ayrılabilir. İlk olarak devlet idaresi, kesin bilgeliğe dayalı bir sanattır. İkincisi, toplum, yurttaşların kabiliyetlerinin birbirlerini tamamladığı, ihtiyaçların müşterek tatmini mekanizmasıdır (Sabine, 1961, s. 42).

Toplumda ve devlet yönetiminde öngördüğü bu işbölümünden dedüktif çıkarımlar, Plâtonu, yöneticilerin sahip olması gereken meziyetlere dair sonuçlara ulaştırmıştır. Ona göre devlet yönetimi sıradan yurttaşların, köle ve zanaatkârların işi değildir. Devlet adamı, Plâton'un ideal devleti kurma yöntemini ve şehir-devleti değerlendirmelerini iyi bilen bir bilge olmalıdır (Sabine, 1961, s. 48).

Plâton'un ideal devleti üç farklı sınıfı içerir: Filozoflar, askerler ve (tüccarlar, zanaatkârlar, köleler ve çiftçilerden oluşan) hizmet edenler sınıfı. Bunlardan idare eden sınıfa (filozoflara) bilgelik; savaşan sınıfa (askerlere) cesaret; hizmet edenlere ise, onlar için düşünen ve savaşan yüksek iki sınıfa itaat yaraşır. Zira hizmet eden sınıf, insan vücudunun aşağı kısımlarına atılan şehvetli ruhlardan oluşmaktadır (Weber, 1949, s. 27).

Aristoteles, *Politika* ve *Nikomakhos'a Etik* isimli eserinde, siyaset hakkındaki görüşlerini, incelediği diğer konularda olduğu gibi, doğa kavramsallaştırması yaparak açıklamıştır (Clayton, n.d.). Ona göre polis'in (şehir devleti) doğası, ilk ailelerin gelişerek oluşturdukları köylerin birliği olmasıdır ve dayanağını, her erkeğin sahip olduğu, çocukları ve kadınları üstünde yasa koyma yetkisinden almaktadır. Polislerde kendi kendine yeterliğe erişilmiş, yalnızca yaşam sağlanmamış, iyi bir yaşam sağlanabilecek duruma gelinmiştir. Böylelikle hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır. Aristoteles *doğa* kavramını, herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürünü anlamında kullanmıştır. Herhangi bir şeyin doğası, onun başlangıcını değil ancak son durumunu ifade eder. Bu son aynı zamanda bir amaçtır ve amaç yalnızca en iyi olandır (Aristoteles, 1993, s. 8-9). Bütün insan eylemleri, iyi saydıkları şeyi elde etmeye yöneliktir. Bütün toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı olarak devlet de en yüksek iyiyi amaç edinecektir (Aristoteles, 1993, s. 7).

Aristoteles'e göre bütün varlıklar için bir amaç (*telos*) söz konusudur. Örneğin, bir bıçak tarif edilirken, bıçağın boyutunun, hammaddesinin, şeklinin, keskinliğinin anlatılması yetmez; bıçağın amacının belirtilmesi gerekir. Bıçağın amacı, var oluş nedeni, bir şeyler kesmektir. İnsanın var oluş amacı ise mutlu olmaktır. Amaç bu noktada, ahlak ve siyaset arasındaki ilişkide kilit bir rol oynamaktadır (Clayton, n.d.) ve Plâton'da daha ılımlı bir şekilde öne sürülen düşünce Aristoteles'te açıkça dile getirilmektedir (Erten, 2004, s. 14).

Aristoteles, beslenme, iştah, hissetme, hareket ve anlama olarak belirlediği ve ruhların fonksiyonu adını verdiği kıstasa göre canlıları ayrıma tabi tutmuştur. İnsanlarla hayvanlar arasındaki fark, hayvanların, ne kadar kendi aralarında iletişim kurabilseler de, adaletin peşine düşme ve siyasal bir çevre inşa etme yeteneklerinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Hayvanlarda, daha iyiye yönelik, çevrelerini düzenleyebilme, planlama ve etkileyebilme yeteneğinin olmaması sonucu olarak onlar adalete katılamazlar ve şehir devletlerinde yaşayamazlar (Clayton, 2008, s. 194-195).

Erkekler, arılar, turnalar ve karıncalar gibi sosyal hayvanlarda, diğer topluluk halinde yaşayan hayvanlarda bulunmayan, müşterek faaliyetler vardır. Aristoteles'e göre tüm insanlığı bir arada tutan müşterek faaliyet siyasettir. Ancak kadınlar ve köleler bu gruba dâhil değildirler (Clayton, 2008, s. 192).

Bu yaklaşıma göre insanın, doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar. Bu durum yalnızca işbirliği yapıp yapmamaktan kaynaklanmamaktadır. İnsan, arı ya da topluluk içinde (sürü halinde) yaşayan başka herhangi bir hayvanın olmadığı anlamda bir siyasal hayvandır. Doğa hiçbir şeyi boşuna yapmaz. Bütün

hayvanlar arasında yalnızca insana, onu bir siyasal hayvan yapmak amacıyla, doğa tarafından, dili anlamlı konuşma yeteneği verilmiştir. İnsan sürüsünün bir parçası olmalarına rağmen kölelerin ve kadınların siyasete katılamamalarının cevabı da yine doğadadır. Birilerinin emir vermesine, birilerinin de itaat etmesine ilkesel olarak karşı olunamaz. Bu durum hem faydalıdır, hem de zorunludur. "Gerçekten, bazı şeyler daha doğdukları anda böyle ayrılmışlardır: Bazıları yönetecekler, bazıları da yönetileceklerdir" (Aristoteles, 1993, s. 13). "Çünkü gereken şeyleri zekâsıyle önceden görebilen bir kimse, doğaca yönetici ve efendidir, oysa beden gücüyle bunları yapabilen bir kimse doğaca köledir, yönetilenlerden biridir" (Aristoteles, 1993, s. 8).

Kadınlarla erkekler arasında, kadınların tek başlarına siyasal ilişkilere girebilmesine olanak vermeyen, çok fazla doğal farklılıklar vardır (Sabine, 1961, s. 94). Kadınlar, "işleri bedenlerinin kullanımından ibaret" olduğu ve kendilerinden daha iyisi beklenemeyeceği için, doğadan köledir. Köleler ise tıpkı evcil hayvan gibidirler, onlardan yalnızca bedensel gereksinimlerin giderilmesi için faydalanılır. Oysa bir devlet yurttaşının yaşamını, savaş ve barışı tayin etmek özgür kişilere yaraşır. Aristoteles'e göre ancak aristokrat erkekler siyasete katılmaya layıktır (Aristoteles, 1993, s. 14).

Siyaset kavramının gelişimini Plâton ve Aristoteles kadar etkileyen üçüncü bir düşünce geleneği, Stoacıların siyaset felsefesidir ve bu öğretiye göre zincirleme dörtlü model söz konusudur. Evrensel akıl; doğa yasalarıyla, insanlarca koyulan yasalarla ve bireysel akılla uyum içindedir. Buna göre, hiç kimse doğaca köle değildir ve aynı evrensel aklın yasalarına uyması gereken insanların farklı devletler altında yaşaması akılla bağdaşmaz. Evrensel bir devletin tüm insanlara aynı biçimde uygulanan yasaları altında yaşamak (dünya vatandaşlığı, kosmopolis) doğaya uygun olandır (Şenel, 2011, s. 196).

Stoacı öğreti, Yunanlardan Roma İmparatorluğuna uzanan düşünce akımı olarak, özellikle Hristiyanlığın yükselişine kadarki süreçte, Romalıların siyaset felsefesini oldukça etkilemiştir. Ancak Roma Stoacıları, ustaca bir düşünsel çalımla, Yunan Stoacıların eşitlikçi öğretisinin aksine, insanları, aralarında uçurumlar bulunan iki eşitsiz gruba ayırmışlardır. Onlara göre, kendi akıllarının evrensel akla uyduğunu söyleyen az sayıdaki bilge ile halkın düşünceleri arasında uyumsuzluk varsa, yönetim hakkı, evrensel aklı kavrayamamış "aptallara" bırakılamayacağına göre, bilgelerindir. Köle ile özgür insan arasındaki ayrım da, yöneten ve yönetilen arasındaki ayrım gibi, evrensel akla dayanmaktadır. İnsanlar arasında soylu-soysuz, özgür-köle, zengin-yoksul farklılıkları vardır. Ancak bu farklılıklar önemli değildir. Asıl farklılık evrensel aklı kavramış bilgeler ile buna karşı çıkan aptallar arasındadır (Şenel, 2011, s. 197).

Köleliği meşrulaştırmaları, eşitlikçilikten uzaklaşıp monarşiyi yeğlemeleri ve evrensel bir devleti öngörmeleri nedeniyle Romalı yönetici ve düşünürler tarafından kolayca benimsenen Stoacı öğretinin siyasal düşünüşe en önemli katkısı, evrensel aklın yansıması olarak, tüm insanlar için geçerli olan evrensel yasaların bulunduğunu söylemesi ve böylece doğal hukuk görüşüne öncülük etmesidir (Şenel, 2011, s. 196-198).

Romalı filozoflar Polybios, Cicero ve Seneca'nın siyaset felsefeleri bu doğrultuda oluşmuştur. Polybios, "oklokrasi" (ayak takımının yönetimi) kavramsallaştırması yaparak yönetimde hiyerarşinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ona göre, tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, bir insan sürüsünün de yürekçe ve bedence daha güçlü olanlar tarafından güdülmesi beklenir. Doğanın gerçek öğretisi, önderliğin güçlü olanın hakkı olduğudur. Devlet bu kaba güçten doğmuştur ancak zamanla, toplum geliştikçe, kaba gücün yerini akıl gücü alacaktır. Cicero'ya göre devlet, ortak bir amaçla bir araya gelmiş halk demektir. Doğal hukuk gereği halkın yönetimi aristokratların görevidir. Aristokratlar siyasetten uzak kalmamalıdır. Seneca ise Stoacı öğretinin bilgelere, "herhangi bir engel olmaması" şartıyla devlet işlerine katılmalarını öğütlediğini ve mevcut yozlaşmanın bu türden bir engel olduğunu savunmaktadır. Ona göre bilge, yozlaşmış yönetimlerin yanında devlet işlerine katılmamalı, kendisini felsefeye vermelidir. Seneca, yer devleti ve gök devleti ayrımıyla, yasalar önünde (yer devletinde) eşitsizliği doğal bulması ve Tanrı önünde (gök devletinde) eşitliği savunmasıyla

Roma düşünce geleneğinin Hristiyan düşüncesine dönüşümünde köprü görevi görmüştür (Şenel, 2011, s. 207-222).

Hristiyan ve Müslüman Âlemlerde Siyaset

4. yüzyılın başlarında İmparator Konstantinos'un, adını Konstantinopolis olarak değiştirdiği Bizans'ta yeni bir başkent kurması ve Hristiyanlığı kayırılan bir devlet dini yapması ile başlayan; İmparator Theodosius'un, Hristiyanlığa rakip tüm inançları yasaklayarak, Roma'yı resmen Hristiyan bir devlet yapması ile şekillenen taht-kilise ittifakı, Avrupa'nın siyaset algısını belirlemiştir.[12] İmparatorun senato ve Roma halkı tarafından seçildiği varsayımının, askerlerin istediği komutanı imparator yapması, istediği an imparatoru değiştirmesi karşısında parodiye dönüştüğü koşullarda bu ittifak, imparatorların Tanrı tarafından seçilmiş kişiler olduğunu ilan etmiştir (McNeill, 2002, s. 318).

Hristiyanlığın Roma'da tanınıp meşruiyet kazanmasından sonra Avrupa'nın düşünce hayatına hâkim olması, düşünürlerin kilise öğretisi dışında bir doğal hukuk arayışına girmesini engellemiş ve doğal hukuk anlayışının 16. yüzyılda tekrar gündeme gelmesine kadar Avrupa'nın siyaset anlayışı kilise tarafından belirlenmiştir (Çalık, 2012, s. 65).

Hristiyan siyaset görüşünü ilk ayrıntılı açıklama girişimi, Antik Yunan ve Roma kadim kültürü ile Batı Avrupa Hristiyan kültürü arasındaki geçişi sağlayan Aziz Augustine (M.S. 354–430) tarafından, *Tanrı Kenti* isimli eserinde yapılmıştır. Tanrı buyruğunun yöneticilere itaat etmek olduğunu savunan Aziz Paul'dan yaklaşık iki yüzyıl sonra, Aziz Augustine tanrı kenti ile insan kenti arasında ayrım yapmıştır. Ona göre doğa, kendi kendini oluşturan ve denetleyen bir bütün değil, ilahi bir güç tarafından, muhtemel birçok sistem içinden uygun görülüp oluşturulan bir yapıdır. Doğanın değişkenliğinden dolayı, değişmez bir Tanrı'ya gönderme yapılmadan doğa açıklanamaz. Bu bakımdan Plâton'un ve Aristoteles'in doğa kavramı, siyaset felsefesi için sağlam bir dayanak değildir. Siyasal mükemmellik yalnızca tanrı kentinde vardır. İnsan kentinde ise Hristiyanlara düşen görev, tanrı kentindeki mükemmelliğe ulaşacak olmanın diyeti olarak, insan kentindeki yaşama katlanmaktır. İnsan kentinde Tanrı buyruğu dışında hiçbir şeyin önemi yoktur. İnsan kentinde, Hristiyanlar diğerleri karşısında kayırılmaz, Hristiyanların daha başarılı ve mutlu olacağı da müjdelenmemiştir. Ancak onlar, yaşamlarını ilahi kentteki ödüllerine ulaşmak için biçimlendirdikçe, içinde yaşadıkları dünyevi kentin hayal kırıklıklarını, umutsuzluğa ve isyankârlığa düşmeden göğüsleyebilir (Arnhart, 2004, s. 81-93).

Augustine'ye göre insan kenti, Pagan imparatorluklardan oluşan günahkâr krallıklardır. Kiliseler ise, Tanrının dünyadaki sesi olarak, iyiler ile günahkârların savaşında tarihsel bir dönüm noktasıdır. İnsan hayatı, Tanrının fazileti ile isyancı ruhların günahları arasında savaş alanıdır ve insanlığın kurtuluşu yalnızca kilise altında birleşmeyle olur (Sabine, 1961, s. 190-191). Ancak bu savaşta amaç tanrı kentini yeryüzünde tesis etmek değildir. Augustine'ye göre tanrı kentinin bir benzeri dahi yeryüzünde kurulamaz; tanrı kenti, dünyada birleşen insanlar için cennette olacaktır. Hristiyanlık insan kentinde mutluluğu değil, tanrı kentinde mutluluğu vadetmiştir (Arnhart, 2004, s. 97). Augustine'nin binyılcılığı[13] reddetmesi zamanla kilisenin öğretisine dönüşmüş (Arnhart, 2004, s. 97) ve onun öğretisi, yalnızca ortaçağda değil, modern zamanlara kadar Hristiyan siyaset felsefesini belirlemiştir (Sabine, 1961, s. 189).

[12] Genel kabul gören tarihsel anlatıya göre, Hristiyanlık ilk olarak Ermenistan Krallığı tarafından resmî devlet dini olarak benimsenmiştir (M.S. 301). Roma İmparatorluğu ise, I. Theodosius'un 380 yılında yayımladığı Selanik Fermanı (*Edict of Thessalonica*) ile Hristiyanlığı resmî devlet dini olarak ilan eden ikinci büyük devlettir. Ne kadar -başkenti günümüz Şanlıurfa ilinde (*Edessa*) olan Yukarı Mezopotamya devleti- Osroene ve -günümüz Kuzey Etiyopya ve Eritre bölgesinde hüküm sürmüş olan- Aksum gibi bazı küçük krallıkların Hristiyanlığı daha erken benimsemiş olabileceğine dair rivayetler bulunsa da, modern tarih yazımı genel olarak bu kronolojiyi esas almaktadır.

[13] Binyılcılık (*millenarianism*): Dünyada yaşanan bin yıllık zorbalık devrinden sonra, gelecek bin yılın refah ve mutluluk getireceğini, gelecek bin yıl boyunca ideal toplumsal düzende yaşanılacağını savunan bir Hristiyan akımı.

Aziz Augustine'nin görüşleri, 13. yüzyılda Aziz Thomas Aquinas (1225-1274) tarafından, nispeten değişikliğe uğratılarak devam ettirilmiştir. Aristokrat bir aileden gelen ve Aristoteles felsefesiyle Hristiyanlığı sentezleme çabasında olan Thomas, sonsuz yasa, doğal yasa, kutsal yasa ve insan yasası olmak üzere dört türlü hukukun bulunduğunu belirtmiştir. Sonsuz yasa, insan aklının üzerinde olan ve evreni yöneten tanrısal aklı; doğal yasa, sonsuz yasanın uzantısı olarak, inanan ve inanmayan herkes için ortak temel doğal eğilimleri; kutsal yasa, akılla değil imanla kavranan, vahiy kaynaklı bilgileri; insan yasası ise doğal yasadan akıl yoluyla çıkarılabilen bilgileri anlatmaktadır. Ona göre, insanlar tek başına yaşamadığı ve her birinin farklı çıkarları olduğu için, toplumu en doğru yoldan amacına ulaştıracak bir yönetici bulunmalıdır. Her varlığın bir amacı (*telos*) vardır ve insanın amacı cennetteki dünyaya ulaşmaktır. İnsanları bu amacına ulaştıracak olan kilise, kilisenin ve toplumun güvenliğini sağlayacak olan ise yöneticidir ve yönetici Tanrı tarafından seçilmiştir. Bu bir doğal yasadır ve yöneticinin, toplumu sonsuz yasaya uygun şekilde yönetmesini zorunlu kılar. Augustine gibi Thomas da dış kölelikten (insanların köle olması) ziyade, iç köleliğe (insanların tutkularının esiri olması) ve insanların eşitsizliğine vurgu yapmakta, buradan da en iyi yönetimin tek bir kral tarafından yönetilmek olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Şenel, 2011, s. 279-284).

Böylesi bir sonuç, dönemin en büyük çatışmasının Roma imparatoru ile Papa arasında olduğu ve Augustine'nin görüşlerinin siyasal otorite ile ruhani otoriteyi uzlaştırmada yetersiz kaldığı bir vasatta, Papanın nihai üstünlüğünü koruyarak, imparatora da saygı gösterme ara yolunu bulma arayışının ürünüdür (Arnhart, 2004, s. 107).

Ortaçağda siyaset anlayışı üzerine yazılmış Katolik âleminin eserleri ile İslâm âleminin eserleri arasında önemli bir fark vardır. Batı Hristiyan uygarlığının doğuşuna iki olay, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Hristiyan Kilisesi'nin yükselişi biçim vermiştir. İlk Hristiyan siyaset kuramcısı sayılan Aziz Augustine'ye göre siyaset, insan zihninin ürünüdür ve kötüdür. Devletler, insanoğlunun cezalandırılması için günahların diyeti olarak ortaya çıkmıştır. İlk sitenin kurucusu bile *Kabil*'dir. Roma gibi güçlü bir devletin dahi yıkılabilmiş olması, insanların tek kurtuluş yolu olarak kiliseyi görmeleri için ilahi bir vesile sayılmalıdır. Batı Hristiyanlığının devleti kısmen de olsa meşru bir aygıt olarak görmesi ve siyasal kurumlara olumlu değer atfedebilmesi için 13. yüzyılı ve Aziz Thomas Aquinas'ı beklemesi gerekmiştir. İslâm medeniyetlerinde siyasal analizlerin başlangıcı ise, Hristiyan âleminin tam tersi olarak, çöküşle değil, imparatorlukların doğuşu ve yükselişiyle olmuştur. Müslüman gözlemciler için siyasal otorite, başlangıcından itibaren ilahi bir lütuf olarak görülmüştür ve bu iktidar olgusu, meydan okumaya kalkışmaksızın kabul edilmiştir. İslâm'ın siyaset felsefecileri, başta Plâton ve Aristoteles'in eserleri olmak üzere, eskiçağ Grek metinlerinden devraldıkları felsefi doktrinleri, İslâm öğretisiyle bağdaştırmaya çalışmışlar, öğretiler arasındaki ikilemlerin halli çabaları sonucunda, yeni ve özgün bir felsefi literatür yaratmışlardır. Bürokratlardan oluşan ketebe kesimi kısmen siyaset felsefesi, daha çok da siyaset pratiği ile ilgili çalışmalar yapmış, yöneticilere sunmak üzere *adab* ismini verdikleri metinleri hazırlamışlardır (Lewis, 1997, s. 34-35-37).

Ortaçağ İslâm âleminin siyaset anlayışını yansıtan bu metinlerden en önemlileri siyasetnâmelerdir. Başlangıcı tam olarak tespit edilemese de, Orhun Kitabeleri gibi bir takım eski kalıntılar ve edebi klasiklerin ilk örneklerini oluşturduğu siyasetnâmeler (Atmaca, 2000, s. 361-363), devlet adamlarına ve yöneticilere nasihatte bulunmak, geçmiş yönetim deneyimlerinden bilgi aktarmak ve siyaset sanatını öğretmek amacıyla, 8. yüzyılın ortalarından itibaren gelenek halini almıştır (Adalıoğlu, 2004, s. 3).

İsimleri, yazarları ve yazıldıkları dönemler farklı olmasına rağmen siyasetnâmeler, birçok açıdan sistematik benzerlikler gösterir. Siyasetnâmeler öncelikle hükümdara isyan veya muhalefet amacıyla değil, nasihatnâme niteliğinde, tavsiye vermek amacıyla yazılmışlardır (Atmaca, 2003, s. 46). Bazı durumlarda bu, hükümdarın emri üzerine gerçekleşmiştir. Selçuklu Devleti'nin veziri Hasan b. Ali b. İshak Tusi, Nizamü'l-mülk (1018-1092) *Siyasetnâme (Siyeru'lmülük)* isimli eserinin yazılma nedeninin, hükümdarın;

> "Dini ve dünyayı şereflendiren en yüce Padişahın elçisi Ebu'l-Feth Melikşah b. Alparslan Muhammed Halife'nin (...) emini, ben ve diğer kullarına, 'Herbiriniz memleketimiz hakkında düşününüz. Zamanımızda neyin iyi olduğuna, sarayımızda, meclisimizde ve kapımızda onun yerine getirilmemesi veya bizden gizlenmesi sebeplerini, bizden önceki padişahların yapıp da, bizim yapmadığımız işleri araştırınız. Geçmiş emirlerin, Selçuk sultanlarının ve diğerlerinin merasim ve an'anelerini araştırıp açıkça yazdıktan sonra, bizim görüşümüze sunun'".

emri[14] olduğunu belirtmektedir (Nizamülmülk, 2009, s. 23). Bu emir aynı zamanda siyasetnâmelerin içeriğini de yansıtmaktadır. Siyasetnâmelerde sıklıkla hükümdar olabilmek için gereken faziletler de sıralanmış ve bu faziletler üzerinden mevcut hükümdarlara methiyeler sunulmuştur.

İslâm tarihinde siyasetnâme özelliği gösteren iki yüzden fazla eser kaleme alınmıştır (Atmaca, 2003, s. 45) ve bunların önemli bir kısmı da Osmanlı İmparatorluğunda teşekkül etmiştir. Bursalı Mehmet Tahir Bey'in (1861-1925) millet olarak geçmişte siyaset, idare ve içtimaiyata dair eser vermediğimiz yönündeki iddiaların mesnetsizliğini ortaya koymak için kaleme aldığı, *Siyâsete Müteallik Âsâr-ı İslamiyye* isimli bibliyografik eserinde gösterdiği gibi, Osmanlılarda da çok sayıda siyasetnâme türü eser mevcuttur (Deniz, 1999, s. 59).

Fatih ve II. Bayezid devirlerinde yaşayan ve devlet yönetiminde çeşitli görevler alan Tursun Bey, Fatih dönemini anlattığı kitabının başında siyasetin tanımını yapmaktadır. Ona göre, insanların her birinin müstahak oldukları mertebede bırakılmalarını ve yardımlaşma ve terakkiyi sağlayacak ne ise, o işle meşgul edilmelerine yarayan tedbirlere siyaset denir (Tursun Bey, t.y., s. 22). Siyaset de dayandığı kuralların kaynağı itibariyle, ilahi siyaset veya akıl kaynaklı örfi siyasettir. Son peygamber geldiğine göre vahiy kaynaklı bir siyaset çıkmayacaktır. Ancak toplumun helâk olmaması için, peygamberi temsilen bir otoriteye, padişaha gerek vardır (Oktay, 2009, s. 48).

Tursun Bey'in fikirlerinde Aristoteles etkisi dikkat çekmektedir. Ortadoğu felsefe geleneğinin "*hace-i evvel*" (ilk öğretmen) kabul ettiği Aristoteles'i, Osmanlı müellifleri de "*muallim-i evvel*" sayarak geleneği devam ettirmişlerdir. İnsanın tabiat olarak toplumsal yaşama eğiliminde olduğunun; kendi başlarına bırakılan insanların birbirlerine gireceği ve bunu önlemek için herkesin kendisine uygun toplumsal statüde kalmasının; ifrat ve tefritten uzak, itidalli davranarak vasata ve böylelikle ortak iyiye, adil topluma ulaşılacağının kabulü, Aristoteles'ten Tursun Bey'e (ve hatta sonrasına) kadar intikal etmiştir (Oktay, 2009, s. 46-48).

İslâm siyaset felsefesi böylelikle siyasetin yalnızca hükümdar ve kısmen yardımcıları tarafından yapılabileceği sonucuna ulaşmaktadır. Meşhur siyaset teorisyeni Mâverdî'nin fikirleri, pek değişikliğe uğramadan, yüz yıllar boyunca İslâm'ın siyaset anlayışını belirlemiştir. Mâverdî'ye göre halk, Allah'ın hükümdarlara emanetidir. "Halk için hükümdar, bir yetimin bakım ve gözetimini üstlenen veli gibidir" (Mâverdî, 2008, s. 34). Ancak hükümdar ise Allah'ın yeryüzündeki vekilidir. Halkın, hükümdarın verdiği kararlara itiraz etme hakkı yoktur. Ona düşen görev, otorite emanet edilmiş olanlara itaat etmektir (Mâverdî, 2008, s. 10-14).

İslâm'da siyaset, adaleti uygulamak, İslâm toplumunu dış saldırılara karşı korumak ve toplumun mutluluğunu sağlamak gibi hayatın gündelik meselelerini çözme işidir (Neccar, 1995, s. 29). Bu amaçla en pratik

[14] Bu noktadaki değerlendirmelerimiz, İslam inancında temel ayrımı teşkil eden Şii-Sünni farklılaşmasını dikkate almadığı şeklinde algılanabilir. Nitekim, Sultanın dini yönden savunusunun güçlendirilmesi amacıyla Nizâmülmülk, İmam Gazâli'yi görevlendirmiş ve Sünni akaidin ve "Batıni" karşıtlığının tahkim edilmesini istemiştir. Sonraki yıllarda duyduğu, bu yöndeki emirlerin ifası karşılığında elde ettiği, Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisliği ve dünyevi nimetlerin pişmanlığından da anlaşıldığına göre bu girişimler, esas olarak, sultanlara meşruiyet kazandırma faaliyetidir. Benzer şekilde hemen tüm İslami toplulukta meşru halife anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Abbasiler meşruiyeti "amca" kaynaklı silsileye dayandırmışken, Fatımiler "kız" çocuktan doğan meşruiyet teorisi geliştirmiştir. Dayanakları farklı olsa da, teorisyenleri bakımından siyasetin yönetici tekelinde bulunmasının meşrulaştırılması bu bakımdan ortak noktadır. Dahası -ister hazır imam, isterse gaybî imam (ve hatta güncel durumda velâyet-i fakih) inancında olsun- Şiilikte imamın (yöneticinin) meşruluğu (ve dahi masumluğu) usûlü'd-dîndendir. Şu halde sultanların itikadi açıdan meşrulaştırılması sorunu, esas olarak, tarih boyunca Sünni alimlerin yüzleşmek zorunda kaldığı bir fenomendir. Zira Şiilik öğretisinde bu husus zaten inancın merkezinde yer almaktadır.

ve yaygın yöntem idam olacak ki; eski İslâm devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu fıkıh kitaplarında sultanların yetkisi "diyaneten" ve "siyaseten" ayrımına gidilerek belirlenmiş (Kahveci, 2012, s. 2), siyaset, devlete karşı işlenen suçların cezalandırılması anlamında da kullanılmış,[15] yargılamadan verilen ölüm cezalarına "siyaseten katl", cezaların infaz edildiği meydanlara da "siyasetgah" adı verilmiştir (Türk, 2011, s. 6).

Bu anlayışa göre, insanlar adil ve terbiyeli olmadığı için siyasete gerek vardır. Aksine, insanlar bencilliklerinden ötürü anlaşmazlığa düşmeye meyillidir. Bu sebeple kendilerini kontrol edecek, yönetecek ve gerektiğinde cezalandıracak bir sultana ihtiyaçları vardır. İslâm'ın siyaset düşünürleri bu noktalarda hemfikirdirler (Neccar, 1995, s. 26-43).

Netice itibariyle siyasetnâme ve nasihatnâmelerde devlet, "hükümdarın kuvvet ve kudretinden, otoritesinden başka bir şey değildir. Siyaset ise, hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun vasıtalarını, yani askeri ve parayı halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmadan sağlama yoludur" (İnalcık, 1966, s.y.). İslâm siyasal felsefesi, siyasal deneyimin kendine özgü dinamiklerine yer vermeyerek siyaseti kavramsallaştırmış ve siyaseti salt bir yönetim sanatı olarak görmüştür (Kurtoğlu, 1999, s. 277).

İşçi Sınıfı Oluşumu, Sendikalar ve Siyaset Kavramının Anlam Genişlemesi

Siyaset kavramının tarihsel gelişimini incelerken, özellikle sendika ve siyaset ilişkisinin anlamlandırılabilmesi için bu noktada bir takım tespitin yapılması gerekmektedir. Öncelikle, buraya kadar özetlenen siyaset düşünürlerinin yaklaşımlarında çok sayıda ortak nokta dikkat çekmektedir. Bu noktalardan belki de en önemlisi, tüm düşünürlerin siyaset algılarının yönetici odaklı olmasıdır. İster Pagan, ister Hristiyan veya Müslüman olsun, düşünürler siyaset anlayışlarında yönetilenlere yer vermemişlerdir. Örneğin, Osmanlılarda, özellikle 16. yüzyıldan sonra şehzadelerin sancağa gönderilmelerine son verilmesinden sonra, taht için saray içi entrikalar artmış ve yeniçerilerle yapılan pazarlıklar hükümdarı tayin etmeye başlamıştır (İnalcık, 1958, s. 73). Ancak bunlar dönemin düşünürleri açısından siyaset değildir. Bu örnek yalnızca Osmanlılara değil, bir bütün olarak yüzyıllar boyunca anlaşıldığı biçimiyle siyaset kavramının statik ve dar yapısına işaret etmektedir.

Siyaset düşünürleri, yönetme sanatı olarak siyasetin sıradan insanlarca yapılamayacağı noktasında hemfikirdirler. Onların ayrılıkları, yöneticinin üstün vasıflarının doğa kaynaklı mı, yoksa ilahi kaynaklı mı olduğu; ilahi kaynaklı ise hangi dine hizmet etmek üzere görevlendirildikleri tartışmasından çıkmaktadır. Aksi halde yöneticinin üstün vasıflı olduğunda kuşku yoktur.

Düşünürler, yöneticinin üstünlüğüne dayanak olarak insanların eşit olmadığı ve olamayacağı noktasında da ayrılmamaktadır. Ayrılık, eşitsizliğin kaynağının tespiti noktasından doğmaktadır. Hemen her pasajda adaletten söz edilirken, özgürlük ve eşitliğin bahsi geçmemektedir.

Bir başka ortak nokta ise insanların bencil olduğu ve kendi başlarına bırakılmamaları için -zira herkesin kendi bencil duygulularıyla hareketini sınırlayacak bir iradenin mevcut olmadığı koşullarda kaos çıkacaktır- siyasete ihtiyaç duyulduğu düşüncesidir. Hristiyan geleneğinde bu, âdemoğullarının, cennetten kovulan Âdem'in kalıtsal günahıyla dünyaya gelmelerinden ve özünde kötü olmalarından kaynaklanırken, Antik Yunan düşüncesinde doğadan kaynaklanmaktadır. Böylelikle Yunan öğretisi, insanların kurtuluşunun öte dünyada olduğu, bu dünya için değil öte dünya için, kanaat ederek yaşama ve siyasete karışmama fikrine dönüşmüştür.

Siyaset felsefesi, Antik Yunandan 16.-17. yüzyıla kadar genel olarak monarşiyi desteklemiştir. Bu noktada da aykırı sesler duyulmamaktadır. Hükümdarın tekelindeki siyaset, iktidar mücadelesiyle değil muktedirin mücadelesiyle ilgilidir. Lêon Duguit iktidarı tanımlamak için yönetenler ile yönetilenlerin birbirinden ayrıl-

[15] Zamanın literatüründe idam emri "siyaset olunmaları" şeklinde ifade edilmiş, örneğin, halk ozanı Pir Sultan Abdal "siyaset günleri gelip yetmeden" kurtuluş çabalarını mısralarına dökmüştür.

masından hareket ederek, karar verip komuta edenlerin, onlara itaat edenlere karşı iktidar sahibi olduğunu belirtmektedir (Duverger, 2011, s. 21). Böylece klasik yaklaşım da, itaatten başka bir seçenek sunmadığı yönetilenleri dışarda bırakan, iktidar odaklı siyaset tanımlarına ulaşmaktadır. Siyasetin klasik anlamı, devlet işlerini idare etme, diğer devletlerle ilişkileri düzenleme (Tuğ, 1992, s. 213); maddi, manevi tüm değerlerin otoriteye dayalı biçimde dağıtılma süreci (Turan, 1986, s. 7) olarak belirmektedir.

Bugün için yönetici tanrı vekili, halk veliye muhtaç bir yığın, siyaset de idam gibi ceza türü veya yönetici elitin gündelik sorunların çözümü için tuttuğu yol olarak görülmemektedir. Siyaset kavramının geçirdiği anlam değişikliğinde sınıfın[16] rolüne dikkat çekmeden yapılacak tüm yorumlar, sendika-siyaset ilişkisini anlamlandırmada yetersiz kalacaktır. Yüzyıllar boyunca değişmeden gelen siyasetin klasik anlamına ilk darbe Rönesans Hareketi ve sonrasında yeniden gündeme gelen doğal hukuk anlayışıyla vurulmuştur. Bireyin ön plana çıktığı bu koşullarda toplum, barışı ve işbirliğini sağlamak için yönetim hakkını bir toplum sözleşmesiyle temelli olarak egemen güce devreden, yönetilmeye gönüllü insanlar olarak görülmüştür.

Başlangıçta yönetici için bir yükümlülük doğurmayan, bireylerin yöneticiye mutlak sadakatini ve mutlak monarşiyi savunan (Çalık, 2012, s. 68-69) toplum sözleşmesi anlayışı, egemenliğin kaynağını bireylerde bulması nedeniyle zamanla, kimi hallerde egemenlik hakkının geri alınabileceği, sözleşmenin yönetici için de yükümlülükler doğurduğu ve asıl olanın birey özgürlüğü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan egemenlik, uğrunda mücadele edilebilecek ve el değiştirebilecek bir kavramdır. Toplum ise artık cemaat ve topluluklardan farklı olarak, herkesin kabul etmek mecburiyetinde olduğu bir biçimde, salt bireylerin toplamı değil, sınıflardan oluşan bir yapıdır (Sezgin, Kaya ve Oktay, 2009, s. 85-86). Bu anlatıya göre, toplumsal gelişim sürecinde egemenlik mücadelesi bireylerden sınıflara geçmiştir. Sınıfların egemenlik mücadelesi de siyasetin klasik anlamını değişime zorlamış ve tarih boyunca ihmal edilen yönetilenleri de içeren siyaset tanımlarına ulaşılmıştır. Bu yönüyle siyaset tanımındaki gelişme ancak sınıf oluşumuna atıf verilerek anlamlandırılabilir. Nitekim "tarih boyunca varolmuş tüm toplumsal sınıf ve tabakalar içinde, hiçbiri modern işçi sınıfı ölçüsünde evrensel "belirleyici" bir güce sahip olamamıştır" (Mumcuoğlu, 1979, s. 1).

Farklı bakış açılarından yaklaşmalarına rağmen Marx ve Weber, sınıfla ilgili ortak bir varsayımı; sınıfın modern kapitalist toplumları şekillendirmekte başat bir rol oynadığı görüşünü paylaşmışlar ve bu fikrî ortaklık halef filozoflar tarafından da korunmuştur (Dworkin, 2012, 74-75). "İşçi sınıfının oluşumu" yaklaşımı ise kendi içerisinde önsel bir tercihe; statü ve tabakalaşmaya dayanan Weberci paradigmanın dışına çıkılarak, Marksist yazın içinde, yapısalcı konumdan uzaklaşma ve tarihsel yaklaşımın tercih edilmesine dayanmaktadır (Koçak, 2009, s. 17). Buna göre sınıf oluşumu, yalnızca siyasal, hukuki ve iktisadi faktörler tarafından belirlenen pasif bir anlatı alanı değil; sınıfın devletle, diğer sınıflarla kurduğu ilişkiler ve siyaset yapma pratikleri ile kazandığı deneyimlerle gelişen, dinamik ve aktif bir süreçtir (Çelik, 2010, s. 32-33). Tarihin, motoru sınıf mücadelesi olan, hareket halindeki muazzam bir sistem ve "öznesiz" bir süreç olarak görüldüğü Althusser yapısalcılığını, halk kitlelerine yöneltilmiş bir hakaret olarak algılayan (Buğra, 2012, s. 19) Thompson'ın sınıf oluşumu anlayışına göre tarih, her zaman doğrusal bir rota izlemeyen, karmaşık ve geri dönüşlü bir süreçtir (Koçak, 2009, s. 19).

[16] Latince, gemi ve donanmaya gönderme yapan ve modern içerimleri olmaksızın birçok anlama sahip *classis* sözcüğünden gelen sınıfın, toplumsal kuram açısından en önemli anlamı, Roma halkının yaşlarına ve sahip oldukları mülkiyetlere göre ayrılmasını tanımlamasıdır. Roma halkının en üst düzeydeki grubu, daha sonra kendisinden "klasik" anlayışının da geliştirildiği, *Classici*dir. Terimin İngilizcedeki gelişimi nispeten yavaş ve geç gerçekleşmiştir. İngilizce bilinen ilk tanım, insanların düzeninin ya da dağılımının çeşitli derecelere göre yapılması olarak 17. yüzyılda, bir İngiliz Katolik'i olan Thomas Blount tarafından yapılmıştır (Dworkin, 2012, s. 42). Bu durumda, günümüz anlamıyla "[s]ınıf kavramının burjuva kökenli olduğunu biliyoruz. 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kendi zamanlarındaki toplumu gözlemleyen, düzenli bir kategorizasyon yetersizliğiyle sıkışıp kalmış ve diğer taksonomilerin peşine düşmüş yazarların kalemlerinden çıkarak arz-ı endam etmiştir. Bunun anlamı işçilerin kendilerini öyle görmeden çok önce, hâkim sınıf tarafından sınıf olarak algılandıkları mıdır? Bu soru cevaplanmayı beklemektedir" (Perrot, 2012, s. 102).

Marksist yazın içinde bu yaklaşım farklılığı Marx'ın, bütün teorisinin hareket noktası olmasına rağmen, sınıf kavramını sistematik bir biçimde incelemede eksik kalmasından kaynaklanmaktadır. Marx, *Kapital*'in "*Sınıflar*" başlıklı son kısmında, modern toplumun üç büyük sınıfı olarak ücretli-emekçiler, kapitalistler ve toprak sahiplerini belirledikten sonra "*bir sınıfı oluşturan şey nedir?*" sorusuna ilk bakışta beliren, gelir ve kaynakların özdeşliği cevabının, bir toplumsal grubu, büyük bir toplumsal sınıf haline getiren dinamiği açıklayamadığını belirtmektedir. Ancak el yazması, soruya tam anlamıyla cevap veremeden sona ermektedir.[17] "Olgun" Marx'ın vereceği kapsamlı bir cevabı hiçbir zaman öğrenemeyecek olsak da, "genç" Marx'ın yazılarında sınıf oluşumunun izine rastlamak olasıdır. Buna göre Marx sınıfı yalnızca iktisadi bir kategori olarak görmemiştir (Çelik, 2010, s. 46-47; Marx, 1978, s. 923-924). Ayrıca Engels, tarih anlayışlarının iktisadi indirgemeciliğe dayandırılmasının apaçık çarpıtma olduğunu belirtme ihtiyacı duymuştur: "Politika, hukuk, felsefe, din, edebiyat, sanat vb. alanlardaki gelişmeler, hep ekonomik gelişmeye dayanır. Ama bunlar aynı zamanda hem birbirlerini hem de ekonomik temeli etkilerler. Ekonomik durumun "biricik neden" ve "tek başına etkin öğe" olup, bunun dışında kalan her şeyin salt edilgen bir rol oynadığı söylenemez" (Marx & Engels, 2010, s. 11-12):

> "İmdi, eğer biri kalkar da, sözü geçen cümleyi, ekonomik öğenin biricik belirleyici öğe olduğu yolunda çarpıtacak olursa, bu cümleyi hiçbir anlam taşımayan soyut bir safsataya indirgemiş olur (...) Eğer tersi benimsenseydi, o zaman, teorinin rastgele bir tarihsel döneme uygulanışı, en basit birinci derecede bir denklemin çözümünden de kolay olurdu".

Bu açıklamaya göre sınıfın, genel olarak iktisadi yapının ağırlıklı etkisi altında, siyasi ve hukuki mücadele ile şekillenen bir süreç olduğu görüşüne ulaşılabilir. Fransız küçük köylülüğü üzerine yazıları, Marx'ın sınıf anlayışına işaret ederken (Çelik, 2010, s. 47), aynı zamanda sınıf kavramının, hâkim siyaset algısına yaptığı baskıyı da göz önüne sermektedir (Marx, 2002, s. 122-123):

> "Fransız ulusunun büyük kitlesi, aynı cinsten büyüklüklerin basit bir toplamı ile, hemen hemen patates dolu bir çuvalın bir çuval patates meydana getirmesi gibi, aynı biçimden oluşmuştur. Milyonlarca köylü ailesi, onları birbirlerinden ayıran ve onların yaşayış tarzlarını, onların çıkarlarını ve onların kültürlerini toplumun öteki sınıflarının çıkarlarıyla karşı karşıya getiren ekonomik koşullar içinde yaşadıkları ölçüde, bir sınıf oluştururlar. Ama, küçük köylüler arasında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi onlar arasında hiçbir ortaklık, hiç bir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler. Bunun içindir ki, onlar, kendi sınıf çıkarlarını kendi adlarına, ister bir parlamentonun aracılığı ile, ister bir meclisin aracılığı ile savunacak durumda değildirler. Onlar, kendi kendilerini temsil edemezler, temsil edilmek zorundadırlar. Onların temsilcileri, onlara, aynı zamanda, kendilerini öteki sınıflara karşı koruyan ve onlara yukardan yağmuru ve güneş ışığını gönderen efendileri gibi, üstün bir yetkili gibi, mutlak bir hükümet gücü gibi görünmelidir. Dolayısıyla, küçük toprak sahibi köylülerin politik etkisi, en yüce anlatımını, toplumun yürütme gücüne bağımlılığında bulur".

[17] "Marx, sınıf konusundaki görüşlerini çözmemizi hiç de kolaylaştırmıyor [...] Aslında, özel gruplara, örneğin yönetici sınıfına yapılan göndermeleri çıkardığınızda "sınıf"tan adamakıllı hiç söz edilmez. Bunun da ötesinde, Marx ortaya koyduğu bütün bir yapıtın genelinde sınıfla neyi kastettiğini hiçbir zaman tanımlamaz. *Kapital*'in [...] üçüncü cildinde "Sınıflar" adını taşıyan bir alt bölüm vardır. Burada Marx şu soruyu sorar: "Bir sınıfı oluşturan nedir?" Yalnızca beş paragraf sonra bölüm ansızın Engels'in çıkmasıyla sonra erer: "Elyazması burada sona eriyor..." Şüphe yok ki sınıf Marx'ın çalışmasında merkezî bir kategoridir. Aslında her yerdedir. Yalnızca sistematik olarak işaret edilmemiştir; okurlar olarak bize her türden meydan okumayı sunmuştur" (Dworkin, 2012, s. 55). "Engels'in metnin sonuna -başka yerlerde de yaptığı üzere, biraz iç burkucu bir şekilde- düştüğü not ("Elyazması burada kesiliyor.") Marx'ın projesinin tamamlanamamasıyla birlikte okuyucuların kavramsal açıklıktan mahrum kalması olarak görülebilir. Diğer taraftan bu durum tarihsel materyalist gelenek içinde zengin bir tartışma alanı açmaktadır" (Özpınar, 2018, s. 5).

Klasik Marksist literatürde "*kendinde sınıf*" ve "*kendi için sınıf*" kavramsallaştırmasıyla açıklanabilecek bu ayrım; Dworkin'in ifadesiyle, Marx'ın öğretisinin, halef müelliflere sunduğu "her türden meydan okuma[dan]", böylesi bir kategorik ayrıma dayanmayan alternatif Marksist sınıf analizi kavramsallaştırması çıkaran Thompson tarafından merkeze alınmaksızın, bütünleşik bir sınıf perspektifi oluşturulmuştur. Buna göre, içinde oluştukları süreçlerin uzunca bir tarihsel dönemde yarattığı toplumsal ve kültürel formasyon olarak sınıf, insanların, paylaşılan ve tevarüs edilen ortak deneyimler sonucu, aralarındaki çıkarların özdeşliğini, çıkarları kendilerininkinden başka (genellikle karşı) olanlara göre duyumsadıkları ve ifade ettikleri zaman oluşur (Thompson, 2012, s. 40-42). Ancak sınıf, "*kendinde sınıf*" ve "*kendi için sınıf*" gibi, esas olarak otomatik bir uzantı gibi tanımlanan ve sonrasında oluşacak *sınıf bilincine* dayanak teşkil edecek nesnel (yapı veya kategori gibi) bir varlığa değil; tarihin, bir fotoğraf karesi gibi dondurularak bakıldığı herhangi bir verili aşamasında görülemeyecek, süreç ve ilişkilere işaret etmektedir. Bu bağlamda, sınıf için -tanım ve doğası gereği- yönetici üstün bir yetkili, aşkın bir güç olarak görülemez. Zira sınıfın bizatihi kendisi sınıf bilinciyle birlikte ve aynı süreçte oluşur, biri ötekini öncelemez. Diğer yandan, bilinç ve sınıf ise esas olarak deneyim ve mücadeleden doğmaktadır. "Bu bakımdan, söz konusu süreç içerisinde, sınıf mücadelesinin sınıfı önceleDiğini söylemek mümkün olacaktır" (Özpınar, 2018, s. 21). Sınıf oluşumu sürecinde sınıf failliğinin işleyiş mantığı ve kuruculuk rolüne ilişkin bu kavrayışın zorunlu mantıki sonucu olarak işçi sınıfının varlığı, (bu kitleler için[18]) klasik siyaset algısının/kavramsallaştırmasının yokluğu anlamına gelmektedir.

Sınıf oluşumunun önemli bir uğrağı olan bu "ifade etme", siyaset kavramını başka hiçbir etkenin yapamadığı biçimde değişime zorlamış ve siyasetin klasik anlamını yıkmıştır. Zira "sınıfın sonunun geldiğini düşünenler ve düşünmeyenler" şeklinde iki tarafa indirgenebilecek modern yaklaşımların dahi hemfikir olduğu şekilde sınıf, "toplumu örgütleme, toplum hakkında düşünme ve topluma müdahale etmenin bir aracı[dır]" ve "yalnızca sınırları belirleyen değil ama aynı zamanda baskı uygulayan [...] belirleyici bir etkisi vardır" (Katznelson, 2012, s. 13-16; Williams, 1977, s. 84-85).

Günümüzde de anlaşıldığı biçimiyle siyasetin anlamı, iktidarı ele geçirmek için mücadele edilmesi, toplumsal sorunların hallinde iktidarın aldığı kararlara doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunulması (Tuğ, 1992, s. 213); devlet içindeki iktidara önemli ölçüde etki eden kuvvetlerin faaliyetleri (Dâver, 1993, s. 43); devleti yönetme sanatı, bir iktidar kavgası ve ayrıca toplum yararına yeni bir düzen kurma aracı (Duverger, 1967, s. 29. Akt. Mahiroğulları, 2004, s. 351); siyasal iktidarın yapısını, kararlarını ve uygulamalarını etkileyen veya etkilemeyi amaçlayan eylemleri (Işıklı, 1974, s. 3) kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Siyasetin böyle tanımlanması, sendikaları ister istemez siyasetle yüz yüze getirmektedir (Mahiroğulları, 2004, s. 351). Daha da önemlisi bizatihi siyaset tanımındaki bu gelişme, toplumsal yaşamda sınıfa müteallik çelişkilerin keskinleşmesinden ve sınıf örgütü olarak sendikaların (öncüllerinin) mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, ülke deneyimleri kısmen farklılaşmakla birlikte, kurumsallaşmaya önderlik eden İngiliz deneyiminde, tarihi açıdan sınıf mücadelesinin yoğunlaştığı temel alanlardan biri "eşit ve genel oy hakkı" olmuştur ve "[b]u hak elde edildiğinde de, sınıf hareketi bir bütün olarak politikleş[miştir]" (Koç, 1997, s. 1).[19][2] Sendikalar ise "başlangıç yıllarında "*Owenism*" ve "*Chartizm*" ile içi içe gelişmiş, ancak bu hareketler, devirlerini doldurarak silindikleri halde, sendikacılık, kabuğunu değiştiren bir yaratık gibi, varlığını ve gelişimini devam ettirmiştir" (Işıklı, 1974, s. 22-23).

Diğer yandan bu amaçla girişilen mücadelelerin bizatihi kendisinin, doğrudan, sınıf oluşumunda kritik bir eşik olarak okunması da mümkündür. Zira bu amaçla ortaya çıkan ve "siyasal eylem bakımından İngiliz

[18] Sınıf kavramsallaştırmasının, benzer şekilde, siyasal faaliyet ve siyasi iktidarın elde edilmesine yüklenen kuruculuk misyonu yönüyle "burjuva" terimine içkin bir yönü de bulunmaktadır. Ancak burada konu esas olarak işçi sınıfına bakan yönüyle açıklanmaktadır.

[19] Yazar Türkiye'de işçi sınıfının genel oy hakkı için mücadele etmek zorunda kalmamasını ayırt edici unsur olarak belirtmektedir.

sendikalarına öncülük e[den]" (Çelik, 2010, s. 57-58; Işıklı, 1974, s. 32), Chartizmde "her şeyden önce siyasal güce, burjuvazinin kendisini koruduğu kaleye saldıran, tüm bir işçi sınıfıdır" (Engels, 1997, s. 303) ve işçi sınıfının ilk bağımsız siyasal hareketi sayılma (Işıklı, 1974, s. 32) gerekçesi de tam olarak bu özelliğidir. Öyle ki;

> "Owenci ve Chartist yıllar bağlamında oy hakkı talebi, daha ileri talepler anlamına da geliyordu: çalışan insanlar, yaşam ve çalışma koşullarında toplumsal kontrolü sağlamanın yeni yollarına uzanıyorlardı [... ve b]u yılların siyasal düşüncesinin zenginliğini incelemek bizi genel sendikacılığın tarihine -ve aslında Chartizm'in ilk yıllarına- düşündüğümüzden daha fazla sokar" (Thompson, 2012, s. 981).

Bu yaklaşım esasen İngiltere ile sınırlı da değildir. Nitekim pek çok açıdan ülke deneyimleri farklılaşmakla birlikte, özgün sınıf oluşumu süreçlerinde (kimi görüşlere göre sınıf bilincinin oluşumunda) emekçi kitlelerin ve örgütlerinin siyasallaşmasına atfedilen merkezi rol ortaklaşmaktadır. Zira dar, ekonomik talepli, yerel ve sınırlı işçi örgütlerince yürütülen faaliyetlerin, başlangıçta, farklı coğrafya veya işkollarındaki emsal işçilere ve örgütlerine karşı, iyi ihtimalle nötr, çoğunlukla husumetli yaklaşımdan kurtularak toplumsallaşması, sair toplumsal sorunların sahiplenilmesi ve hatta kimi zaman işçilerin toplumla özdeş addedilmesi; bu örgütlerin ve üyelerinin siyasal figür olarak tarih sahnesine çıktığı anın tespitinde kategorik ayrım noktası sayılmakta ve sosyal tarih yazınında bu yöndeki gelişmelere -istikrarlı bir biçimde- sınıf oluşumu bakımından tarihi değer atfedilmektedir.[20] Kaldı ki bu husus, çoğunlukla varsayılanın aksine, yalnızca "işçi sınıfının genel bir radikal bilinçle malûl şekilde toplumsal ve siyasal bir birim olarak ortaya çıkışı[nın]" doğal ve zorunlu bir sonuç olarak görüldüğü "siyasî amentü[nün]" ve teleolojik yaklaşımların değil; "sınıflar[ın] her daim oluşma ve kaybolma, kalkış, evrim ve gerileme süreçleri içerisinde" olduğu kabulüne dayanan, alternatif analiz ve "analitik boyutların" da merkezinde yer almaktadır.[21] Böylece, sınıf oluşum süreçlerinin özgül sonuçları, ancak grev, sendika ve siyasi partilerin birbirleriyle geliştirdikleri karmaşık bağlantıların izinin sürülmesiyle ortaya çıkarılabilmektedir (Nolan, 2012, s. 381).

Şu durumda, sendikaların hiçbir şekil ve surette siyaset yapamamaları, ancak demokrasi geçmişi olmayan ülkelerde, sendikacılığın henüz kuruluş aşamasında söz konusu olabilir (Kutal, 1965, s. 129). Aksi halde sendikaların siyasi ilişkilerde bulunması bir tercih meselesi değildir. Sendika üyeleri, siyasal süreçlerin

[20] Bu hususta, Fransa'da işi sınıfı oluşumu bakımından gelişmeler ile "1848 işçi birlikleri[nin] bizzat siyasî aktörler haline geldi[ği ve böylece ...] 1848 baharının işçi hareketi[nin] Fransız işçi sınıfı ve sosyalist hareketi için hem Komün sırasında hem de sonrasında temel örüntüyü oluşturdu[ğu]" yönünde (Bkz.: Sewell, 2012, s. 62-73). Benzer şekilde "İç Savaş öncesi otuz yıl, Amerika'daki işçi sınıflarının oluşumunda kritik bir dönemdir". Zira bu dönem için ne kadar siyasetten "saf ve basit sendikacılığa" atıf yapılarak "apolitik bir işçi sınıfı portresi" çizilmek istense de, siyasal talepler büyük ölçüde değişime uğramış ve siyasal eylemlik güçlü bir biçimde devam etmiştir. Nitekim İngiltere'ye benzer şekilde "Birleşik Devletler'de [de] sermayenin emek üzerindeki üstünlüğü, büyük ölçüde siyasal bir üstünlük olarak görül[müş]", kurumların toplumsal mücadele alanlarındaki mevcudiyetiyle, 1830'larda yapılan diyalog sürecine "sınaî mekanikerler" olarak başlayan Amerikan işçileri, "1860'larla birlikte ya Cumhuriyetçi ya da Demokrat haline gel[miştir]". İşçileri "1860 sonrasında ayırt edici bir biçimde Amerikalı yapan kültür ve yönelimleri", ekonomik koşulların olduğu kadar, dönem boyunca içinde bulundukları siyasi değer ve duygular dizisinin belirleyiciliği altında şekillenmiştir. Bu noktada, seçim sistemi ve güvenliğine ilişkin "demokratikleşme talepleri" başta olmak üzere "siyasal arenada geniş çaplı reformlar talep etmek" merkezi rol oynamış ve neticede işçilerin kentlerde yoğunlaşan siyasi gücü, kurulu partileri, "işçi sınıfının iradesine kentlerde boyun eğ[mek zorunda bırakmıştır]". Bu sonuç da, 1850'li yıllarda sendikal faaliyetlerin kazandığı ivmenin ürünüdür. (Bridges, 2012, s. 159-165, 169-172, 187). Bu bakımdan Amerikan deneyimini özgün kılan nokta, siyaset dışı bir sınıfın varlığında değil, ancak "devrimci" yönelimlere sahip olunmamasında karakterize olmaktadır. Nitekim 19. yüzyıl gelişmeleri, "Birleşik Devletler hükümetinin nispeten sınırlı bir yönetim kudretine sahip olmasıyla bağlantılı olarak düşünüldüğünde, işçi sınıfının sömürü ya da zulüm olarak deneyimlediği her ne ise, bunun devlet tarafından gerçekleştirilen bir baskı olmadığı anlamına gel[mektedir]". Ancak işçi sınıfı temsilcilerinin siyasal faaliyetlerle iç içe olma hali, Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. "Zira işçilerin sanayileşmiş bir Amerika'da nasıl bir konumda olacakları sorusu[nun] hala cevaplanmamış" olması, bu yıllarda da devletten geniş çaplı talepler etrafında örgütlenme/mücadele etmeyi gerektirmiştir. Bu hususta ve özellikle zorunlu askerliğe karşı ayaklanmalar (New York, 1863), sekiz saatlik iş günü talebi (Chicago, 1867) ve demiryolu direnişleri (Pittsburgh ve Baltimore, 1877) gibi "isyanlarla ilişkili" siyasi grevler ile boykotlar, kooperatifler ve Emek Şövalyelerinin Soylu ve Kutsal Yoldaşlığının faaliyetleri gibi "emek reform hareketi" için (Bkz.: Shefter, 2012, s. 216, 218, 220-221, 225-237).

[21] Bu hususta ve "[s]ınıf analizinin etkinliğini kullanırken bunun [zikredilen siyasi amentünün] tuzaklarından kaçınmak için" yararlı olacağı ileri sürülen "dört analitik boyut" için (Bkz.: Kocka, 2012, s. 286-286).

çıktılarından en azından bir vatandaş olarak dahi etkilenmektedir (Talas, 1972, s. 199). Yeni gelişmekte olan ülkelerde sendikaları siyasetten uzak tutmaya yönelik yasaklayıcı mevzuat da yine, koşulların ileri derecede siyasi bir şekle bürünmüş sendikacılık türünü ortaya çıkarma ihtimalinin çok daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür sendikaların bulunmadığı ülkelerin ise genelinde sarı sendikacılık veya korporatif hareketin bulunduğu sonucuna ulaşılabilir (Galenson, 1965, s. 60).

Ülkemizde sendikaların kuruluş yıllarında geliştirilen, yasalarla yerleştirilmeye çalışılan ve ironik bir biçimde meşruiyetlerini pekiştirmek ve siyasal iktidarın hedefi olmamak amacıyla sendikalarca da sıklıkla dile getirilen, bu bakımdan sendikalar açısından özünde siyasi bir hamle sayılabilecek, sendikaların gayri siyasi teşekküller olduğu söylemi de; sendikal taleplere cevaben dile getirilen, ayakların baş olması söylemi de dayanağını ortaçağdan süzülüp gelen dar siyaset algısından almaktadır ve sosyal tarih yazını açısından miadını doldurmuştur.[22] Bugün için "*sendikalar siyasete karışmasın*" söylemi, "*sendikalar olmasın*" hükmündedir; sendikalar mevcut ise siyasal faaliyetleri/ilişkileri de olacaktır. Siyasetin, yalnızca yönetim sanatı olarak görülmesi, kavramın aktüel zeminden koparılmasına ve dar bir disiplin haline gelmesine yol açmaktadır. Aksine siyasal toplum, kamusal düzenlemeyi yönetenlere bırakan değil, yönetenlere müdahale eden toplumdur ve bu anlamda "yönetim, siyasal toplumun anti-tezidir" (Parekh, 1981, s. 14). Buna göre artık siyaset felsefesi bir çeşit meydan okumadır ve adaletsiz kanunlara itaati değil direnmeyi, yozlaşmış hükümetlere tahammülü değil müdahaleyi salık vermektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2007, s. 23-26). Toplumsal ilişkiler kavrayışı üreten *siyasal* bir inşa süreci olma bağlamında (Dworkin, 2012, s. 225) sınıf esasına dayanan temel örgüt niteliğindeki sendikaların siyasal faaliyette bulunmamaları ise mümkün değildir ve siyaset, hem sınıfın hem de sınıfın örgütü sendikanın anlamında mündemiçtir.

Sonuç

Bu çalışma, sendika ve siyaset ilişkisini yalnızca biçimsel düzlemde ele alan yaklaşımların ötesine geçerek, bu ilişkinin tarihsel, kavramsal ve sınıfsal temellerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu yöndeki normatif değerlendirmeler, sendika kavramı ve genel olarak endüstri ilişkileri öğretisi merkeze alınarak yapılabileceği gibi, siyaset kavramının tarihi algılanış biçimleri ve güncel anlamlarına ilişkin siyaset felsefesi öğretisinden de çıkarılabilir. Ancak sendika-siyaset ilişkisine dair çalışmalar genellikle iki yöntemden de kaçınarak, sendikaların siyasi faaliyetleri ile bu faaliyetleri yürütürken siyasi partilerle giriştikleri ilişki modellerinin tasnifiyle sınırlı kalmakta, pratiğin açıklanmasına dayanan bu yaklaşım tarzı da, zorunluluk unsurunun anlamlandırılmasında eksiklik doğurmaktadır. Nitekim bu çalışmalarda, sendikaların siyasi fonksiyonları da olan teşekküller olduğu, uygulamanın gözlemine dayanılarak, genel anlamda kabul edilmekle birlikte, bu ilişkinin zorunluluğu temellendirilmemektedir.

Çalışmamız, sendikaları sınıf örgütü kabul ederek, siyaset kavramının gelişimini, Thompsoncu sınıf anlayışıyla tahlil etmek yoluyla, bu eksikliği gidermektedir. Nitekim siyaset kavramının tarihsel gelişimi dikkate alındığında, siyasal alanın uzun süre yalnızca elitlerin, yöneticilerin ve ruhani otoritelerin tekelinde şekillendiği görülmektedir. Ancak modern sınıflı toplumların ortaya çıkışı ve işçi sınıfının siyasal bir özne haline gelme süreci, siyasetin kapsamını derinden değiştirmiş; emek hareketinin ve sendikaların siyasal mücadele sahasında etkinleşmesiyle, siyaset yalnızca yönetenlerin değil, yönetilenlerin de katıldığı kolektif bir alan haline gelmiştir. Bu anlamda sendikal faaliyetlerin, özellikle temsil ettikleri toplumsal sınıfın çıkarlarını siyasal düzlemde ifade etme ve dönüştürmedeki kuruculuk rolü hilafına, siyasetten ayrıştırılması

[22] Buraya kadar göstermeye çalıştığımız zorunluluk unsuru kısaca, Işıklı'nın şu ifadeleriyle de okunabilir: "Siyasal eyleme dair böyle bir tanım kabul edilince, sendikaları siyasal eylemde bulunmayan kuruluşlar olarak görmek imkânsızlaşmaktadır. Siyasetin, hanedanlar arasındaki dostluk ve rekabet ilişkilerinden ibaret bulunduğu ve devletin tahsildar ve jandarma fonksiyonlarıyla sınırlı olduğu dönemlerin çok eskilerde kaldığını burada nazara almak gerekir. Sendikacılığın oluştuğu ve geliştiği toplumlarda siyasal iktidarın, bireylerin ve siyasal sınıf ve tabakaların yaşantısında kazandığı fonksiyonlar dolayısiyle, sendikalar, ister istemez siyaset alanının içine dahil olmuşlardır". (Işıklı, 1974, s. 4).

yönündeki girişimlerin, tarihsel olarak geriye dönük bir siyasal tahayyülün ürünü ve beyhude bir çabadan ibaret olduğu açıktır. Sendikaların siyasetten bağışık kalabileceği düşüncesi, onları var eden tarihsel ve toplumsal dinamiklerle çeliştiği gibi, bizatihi sınıf ve sendika kavramlarının anlamıyla da çelişmektedir.

Kimi istisnalar olmakla birlikte, siyaset kavramsallaştırmasının, tarihi süreç içerisinde ve yüzyıllar boyunca, kadim öğretiler, Pagan toplumlar ve monoteist inanç sistemlerinde niçin, yöneticinin meşrulaştırılması, gündelik işlemleri ve hatta cezalandırma yetkisiyle sınırlı kaldığı sorusu kadar; bu anlayış ve uygulamaların 18-19. yüzyıllardaki değişme gerekçelerinin keşfi çabaları da önemlidir. Bu noktada, bin yıllık durgunluğu tek başına, anakronik bir hatayla, işçi sınıfı ve sınıf örgütlenmesinin olmayışına bağlamak, tabii olarak, doğru olmayacaksa da, siyaset kavramının anlam genişlemesinde başat unsurun işçi sınıfı oluşumuna dayandığını belirtmekte bir beis bulunmamaktadır. Nitekim tarihi açıdan işçi sınıfı oluşumu süreci, eşit yurttaşlık, temsil ve katılım gibi demokratik hak talepleriyle iç içe ve birbirini yeniden doğurur tarzda gelişmiştir. İşçi sınıfı oluşumunda, bu kitlelerin siyasallaşmasının oynadığı merkezi rol, teorik açıdan da sınıf kavramının temelinde siyasi tanımların bulunmasını gerektirmektedir. Neticede sınıfın belirleyici etkisi burada, yalnızca fiili yönlerden değil, analitik ve kavramsal düzlemde de söz konusudur.

Çalışmamız esas olarak, modern anlamıyla siyaset ve siyasi faaliyet unsurunun, sınıf kavramına içkin olduğu, süreç ve ilişki bağlamında sınıf oluşumu tabirinin doğrudan siyasi mücadeleyi de kapsadığı, bu durumda, sendikaların sınıf örgütü kabul edilmelerinin, önerme mantığı gereği zorunlu olarak, siyasal örgüt olduklarının da kabul edilmesi anlamına geldiği sonucuna ulaşmaktadır. Şu halde çalışmamızın yöntem ve ön kabulleri kapsamında sendika-siyaset ilişkisi, şekli bir tercihe değil, aksine, varoluşsal zorunluluğa işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışmamız, sendika-siyaset ilişkisine dair tartışmalara, kavramsal ve tarihi düzeyleri bütünleştirerek, normatif bir perspektif önerisi sunmaktadır.

Çalışmamızda gösterildiği gibi, sendikaların, yalnızca ekonomik taleplerle sınırlı kurumlar olmadığı, sınıf kavramının özünde yerleşik bulunan siyasal örgütlenme ve faaliyet unsuru gereğince, aynı zamanda zorunlu olarak siyasal özneleşme süreçlerinin taşıyıcısı da oldukları yönünde yapılacak bir vurgu, sınıf çıkarlarının temsili, toplumsal adaletin tesisi ve demokratik dönüşümün gerçekleşmesi gibi yeniden inşa süreçlerinde aktif rol üstlenebilecek kolektif aktörler olarak kabul görmeleri bakımından da önem arz etmektedir. Bu yönüyle çalışmamız, sendika-siyaset ilişkisinde zorunluluk unsurunu, sınıf oluşumu, tarihsel gelişim ve kavramsal dönüşüm çerçevesinde göstererek, yalnızca mevcut durumun açıklanması bakımından değil, aynı zamanda gelecekteki toplumsal mücadeleler açısından da yol gösterici olabilecektir. Siyasetin sınıf kavramına içkinliği ve sınıf oluşumuyla modern anlamlarına kavuşması, sendikaların ise sınıf temelli örgütler olmak vasfıyla zorunlu olarak büründükleri siyasal özne olma hali, yalnızca işçi sınıfının değil, tüm toplumun faydasına, demokratik ilerleme ve sosyal adaletin tesisine katkı sağlayacak niteliktedir.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri / Author Details
Uygar Ekim İçmez (Araş. Gör. Dr.)
[1] İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İstanbul, Türkiye
0000-0001-9355-9206 uygar.icmez@istanbul.edu.tr

Kaynakça | References

Adalıoğlu, H. H. (2004). Siyasetnamelerin klasik kaynakları. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.V, S:2, 1-21.

Akgeyik, T. (1993). Sendika-siyaset ilişkisi (karşılaştırmalı açıdan farklı modeller). (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akgeyik, T. (1996). Teorik esasları ile sendika-siyaset ilişkisi. İktisat Fakültesi Mecmuası: Sabahaddin Zaim'e Armağan, 1994\B-3, C.I-IV, 351-362.

Aristoteles. (1993). Politika, (M. Tunçay, Çev.). (4.bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Arnhart, L. (2004). Siyasî düşünce tarihi. (A. K. Bayram, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Atmaca, V. (2000). Hadisleri bakımından siyâsetnâmeler (siyâset ve siyâsetnâmeler hakkında genel bilgiler). Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı, S:5, 357-370.

Atmaca, V. (2003). Hadisleri bakımından siyâsetnâmeler (IV). Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:8, 45-58.

Barkın, R. (1949, 12 Eylül). İşçi sendikaları ve işçilerin teşkilâtlandırılması hakkında rapor. Cumhuriyet Arşivi Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu CHPK 490.01/1439.8.1.

Bridges, A. (2012). Amerikalılaşmak: İç savaş öncesi Birleşik Devletler'de işçi sınıfları. (M. Kendirci, R. A. Dündar, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 159-201). Ankara: Tan Kitabevi.

Buğra, A. (2012). Bir toplumsal dönüşümü anlama çabalarına katkı: Bugün Türkiye'de E.P. Thompson'ı okumak. Thompson, E. P. İngiliz işçi sınıfının oluşumu kitabı içinde (s.11-37) (U. Kocabaşoğlu, Çev.). (3. bs). İstanbul: Birikim Yayınları.

Çalık, E. (2012). Hukuk sosyolojisindeki temel yaklaşımlar. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.III, S:2, 61-82.

Çelik, A. (2010). Vesayetten siyasete Türkiye'de sendikacılık (1946-1967). İstanbul: İletişim Yayınları.

Clayton, E. (2008). Aesop, Aristotle and animals: The role of fables in human life. Humanitas, Vol. 21, Issue ½, 179-200.

Clayton, E. (n.d.). Aristotle: Politics. In internet encyclopedia of philosophy: A peer-reviewed academic resource. Retrieved from https://iep.utm.edu/aristotle-politics

Dâver, B. (1993). Siyaset bilimine giriş. (5.bs). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Delican, M. (1995). Sanayileşmenin endüstri ilişkilerine etkisi. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Deniz, G. (1999). Bir Osmanlı aydını Bursalı Mehmet Tahir Bey ve Siyaset'e Müteallik Âsâr-ı İslamiye adlı risalesi. İslâmi Araştırmalar Dergisi, C.XII, S:1, 58-64.

Dursun, D. (2012). Siyaset bilimi. (6.bs). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Duverger, M. (1967). Sociologie politique, Paris: Presses Universitaires de France.

Duverger, M. (2011). Siyaset sosyolojisi: siyasal bilimin öğeleri. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Dworkin, D. (2012). Sınıf mücadeleleri, (U. Özmakas, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Engels, F. (1997). İngiltere'de emekçi sınıfın durumu. (Y. Fincancı, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

Erten, M. (2004). Mevlana'da siyaset felsefesi problemleri. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Galenson, W. (1965). Az gelişmiş memleketlerde sendikacılık. Sosyal Siyaset Konferansları, S:16, 55-68.

İnalcık, H. (1958). Osmanlı padişahı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XIII, S:4, 68-79.

İnalcık, H. (1966). Kutadgu Bilig'de Türk ve İran siyaset nazariye ve gelenekleri. Reşit Rahmeti Arat İçin kitabı içinde (s. 259-271). Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları. Erişim Adresi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehoz/inalcikkutadgubilig.doc

Işıklı, A. (1974). Sendikacılık ve siyaset (2.bs). Ankara: Odak Yayınları.

Kahveci, N. (2012). İslam siyaset düşüncesi. Ankara: Sinemis Yayınları.

Katznelson, I. (2012). İşçi sınıfı oluşumu: Vakaları ve karşılaştırmaları kurgulamak. (O. Öncan, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 13-49). Ankara: Tan Kitabevi.

Kıran, M. D. (2025). Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde işçi sendikacılığı ve siyaset ilişkisi (2002-2023). (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Koç, Y. (1997). Sendikalar, siyaset, siyasal parti. Ankara: Türkiye Yol-İş Eğitim Sendikası Eğitim Yayınları.

Koçak, M. H. (2009). Paşabahçe semtinde işçi sınıfının oluşumu cam işçi hareketinin gelişimi ve yönelimleri. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kocka, J. (2012). Almanya'da işçi sınıfı oluşumunun sorunları: Erken dönem, 1800-1875. (Ö. Balkılıç, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 285-353). Ankara: Tan Kitabevi.

Koray, M. (1992). Endüstri ilişkileri. İzmir: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları.

Kurtoğlu, Z. (1999). İslâm düşüncesinin siyasal ufku. İstanbul: İletişim.

Kutal, G. (1977). Teşkilatlanma sorunları ve başlıca faaliyetleri açısından Türkiyede işçi sendikacılığı (1960-1968). İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını.

Kutal, M. (1965). Mevzuatımızda sendikalara yasak edilen faaliyetler. İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C.XXV, S:1-2, 123-140.

Lewis, B. (1997). İslâm'ın siyasal söylemi. (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: Cep Kitapları.

Mahiroğulları, A. (2004). Teorik çerçevesi ve dünyadaki uygulamalarıyla sendika-siyaset, sendika-siyasal parti ilişkisi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.XIX, S:1, 349-371.

Mahiroğulları, A. (2005). Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de işçi sendikacılığı. İstanbul: Kitabevi.

Mahiroğulları, A. (2013). Dünyada ve Türkiye'de sendikacılık, (2.bs). Bursa: Ekin Yayınevi.

Marx & Engels. (2010). Devlet ve hukuk üzerine. (R. Serozan, Çev. Der.). (2.bs). İstanbul: Çağdaş Hukukçular Derneği Yayınları.

Marx, K. (1978). Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi. (C.III). (F. Engels, Haz.). (A. Bilgi, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2002). Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i. (S. Belli, Çev.). (3.bs). Ankara: Sol Yayınları.

Mâverdî. (2008). Yönetimin esasları [teshîlü'n-nazar ve ta'cîlü'z-zafer fî ahlâki'l-melik ve siyâseti'l-mülk]. (M. A. Kara, Çev.). (2.bs). İstanbul: İlke Yayıncılık.

McNeill, W. H. (2002). Dünya tarihi. (A. Şenel, Çev.). (6.bs). Ankara: İmge Kitabevi.

Millen, B. H. (1968). Gelişen ülkelerde sendikalar ve siyaset. (T. Dereli, Çev.). Sosyal Siyaset Konferansları, S:19, 1-16.

Mücahid, H. T. (1995). Fârâbi'den Abduh'a siyasi düşünce. İstanbul: İz Yayıncılık.

Mumcuoğlu, M. (1979). Başlıca üç sendikacılık modelinde ve Türkiye'de sendikacılık-siyasal iktidar ilişkileri. Ankara: Doruk Yayınları.

Neccar, F. M. (1995). İslâm politika felsefesinde siyaset. (K. Güleçyüz, Çev.). İnsan Yayınları (Ed.), İslâm'da siyaset düşüncesi kitabı içinde (s. 23-45). İstanbul: İnsan Yayınları.

Nizamülmülk. (2009). Siyasetnâme (Siyeru'l-mülûk). (N. Bayburtlugil, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Nolan, M. (2012). Ekonomik kriz, devlet politikası ve Almanya'da işçi sınıfı oluşumu, 1870-1900. (Ö. Balkılıç, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 355-395). Ankara: Tan Kitabevi.

Oktay, C. (2009). "...Ve bunun gibi tedbîre siyaset dirler." Tursun Bey'in siyaset tanımı üzerine notlar. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, S:40, 43-51.

Özpınar, C. (2018). Sınıf Tartışmalarının Yirminci Yüzyıl Kökenleri: Lukács, Poulantzas ve E.P. Thompson. Praksis, S: 2, 1-26.

Parekh, B. (1981). Hannah Arendt and the search for a new political philosophy. London: The Macmillan.

Perrot, M. (2012). Fransız işçi sınıfının oluşumu üzerine. (R. A. Dündar, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 79-116). Ankara: Tan Kitabevi.

Plâton. (1995). Devlet. (S. Eyüboğlu, M. A. Cimgöz, Çev.). (8.bs). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sabine, G. H. (1961). A history of political theory. (3.ed). New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.

Şenel, A. (2011). Siyasal düşünceler tarihi: Tarihöncesinde ilkçağda ortaçağda ve yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş, (3.bs). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sewell, W. H. (2012). Zanaatkârlar fabrika işçileri ve Fransız işçi sınıfının oluşumu, 1789-1848. (R. A. Dündar, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 53-77). Ankara: Tan Kitabevi.

Seymen, R. (1993). Endüstri ilişkilerinin dönüşümü ve ABD sendikacılığı üzerine bir inceleme. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Seymen, R. (2009). İktisatçılar için sosyal siyaset (2.bs). İstanbul: Der Yayınları.

Sezgin, Ö., Kaya, R. ve Oktay, C. (2009). Siyaset 'iyi yönetimin, mutlu toplumun' arayışıdır.... İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, S:40, 77-107.

Shefter, M. (2012). Sendikalar ve siyasî makineler: 19. yüzyıl sonlarında Amerikan işçi sınıfının örgütlenişi ve dağılışı. (M. Kendirci, R. A. Dündar, Çev.). Ed. I. Katznelson, A. R. Zolberg (Ed). İşçi sınıfı oluşumu: Batı Avrupa ve Amerika'da 19. yüzyıl örüntüleri kitabı içinde (s. 203-282). Ankara: Tan Kitabevi.

Sülker, K. (1975). Sendikacılar ve politika. İstanbul: May Yayınları.

Talas, C. (1972). Sosyal ekonomi (3.bs). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Talas, C. (1976). İşçi politika sendika parti ilişkileri tebliği. Batı ülkelerindeki uygulama örnekleriyle işçi politika sendika parti ilişkileri kitabı içinde (s. 57-74). Ankara: Türk-İş Yayınları.

Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2007). Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri. (F. Demirci, Çev.). (3. bs). Ankara: Adres Yayınları.

Thompson, E.P. (2012). İngiliz işçi sınıfının oluşumu (U. Kocabaşoğlu, Çev.). (3.bs.). İstanbul: Birikim Yayınları.

Tuğ, A. (1992). Sendikalar hukuku. (2.bs). Ankara: Yetkin Yayınları.

Tuna, O. (1955). Sendikacılık ve siyaset. Sosyal Siyaset Konferansları, S:7, 105-121.

Turan, İ. (1986). Siyasal sistem ve siyasal davranış. (3.bs). İstanbul: Der Yayınları.

Türk, F. (2011). Siyaset biliminde temel yaklaşımlar, siyasetin serüveni ve metodolojisi. A. B. Duralı (Ed). Siyaset Bilimi'nde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar kitabı içinde (s. 1-30). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Tursun Bey. (t.y.). Fatih'in tarihi (tarih-i EbulFeth), (A. Tezbaşar, Haz.). Tercüman.

Weber, A. (1949). Felsefe tarihi, (H. V. Eralp, Çev.). (2.bs). İstanbul: Pulhan Matbaası.

Williams, R. (1977). Marxism and literature. New York: Oxford University Press.

Windmuller, J. P. (1960). Amerikan sendikalarının siyasi faaliyetleri. (S. Zaim, Çev.). Sosyal Siyaset Konferansları, S:9-10-11, 18-29.

Wright, E. O. (Ed.). (2014). Sınıf analizine yaklaşımlar. (V. S. Öğütle Çev.). Ankara: NotaBene Yayınları.

Yıldırım, E. (1997). Endüstri ilişkileri teorileri: Sosyolojik bir değerlendirme. Sakarya: Değişim Yayınları.